DOI :https://doi.org/10.5281/zenodo.14172122

ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧ

ବୈଦଗ୍ଧର ଅନୁଭବ

: ମୟୂଖର ଆକାଂକ୍ଷା କବି ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ 'ଛାଇ ଆଲୁଅର ଖେଳ'

ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ନାୟକ

"If poetry comes not as naturally as leaves to a tree it had better not come at all"

John Keats

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର :

ଏକବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଉଭୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମୂହର ବିବିଧ ସାମାଜିକ, ମାନସିକ, ଦାର୍ଶନିକ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ସୀମା ଓ ସମସ୍ୟାକୁ ନେଇ ୨୦୧୨ ମସିହାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିବା କବି ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ 'ଛାଇ ଆଲୁଅର ଖେଳ' ର ପ୍ରଥମ କବିତା "ଛାଇ ଆଲୁଅର ଖେଳ"ର ତାତ୍ତ୍ୱିକ ତଥା ସୂକ୍ଷ୍ମ ସ୍ତରୀୟ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ କରାଯାଇଛି । ସାନ୍ଦ୍ର ଉପନିଷଦୀୟ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦର୍ଶନଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପ୍ରତୀଚ୍ୟ ମନୀଷୀମାନଙ୍କ ମହତ୍ତର ଭାବଧାରା ପ୍ରଭୃତିକୁ ଆଖି ଆଗରେ ରଖି ଏହି କବିତାଟିକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମାତିସୂକ୍ଷ୍ମ ସ୍ତରରେ ସମୀକ୍ଷା କରାଯାଇଛି । ଏକ ସୁସ୍ଥ, ସବଳ, ସବୁଜ, ସଜଳ ତଥା ସରସ-ସୁନ୍ଦର ଜୀବନର ନିର୍ମାଣ ଓ ନିର୍ମିତିର ନକ୍ସା ଏହି କବିତାରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ମଣିଷର ମନ, ମସ୍ତିଷ୍କ, ପ୍ରାଣ ଓ ଆତ୍ମାର ପ୍ରକ୍ଷାଳନ ଓ ନବନିର୍ମାଣ ପାଇଁ କବି ଯେଉଁ ସାରସ୍ୱତ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି, ତା'ର ଜୀବନ୍ତ ଦଲିଲ୍ ଓ ଦସ୍ତାବିଜ୍ ଏଠାରେ ରହିଛି ମାତ୍ର ।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦ : ବିଦଗ୍ଧ, ଆଲୁଅ, ଉଭଟତା, ସାମାଜିକ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା, ପ୍ରତୀକ, ଆତ୍ମଅନ୍ୱେଷା, ଉପନିଷଦୀୟ ଦର୍ଶନ

ବିଷୟ :

କବି କୀଟସ୍‌ଙ୍କ ପରି କବିତା ପାଦପ ଦେହରୁ ନବନୀତକୋମଳ ନବଜାତ ସବୁଜ ପଲ୍ଲବ ସୁଲଭ ହେବା ଉଚିତ୍ ବୋଲି କହୁଥିବା ଓ ପ୍ରତ୍ୟୟ ରଖୁଥିବା କବି ଆଉ ଦରଦୀ ମଣିଷଟିଏ ହେଉଛନ୍ତି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅଭୟ ଦାସ । ୧୯୬୬ ମସିହାରେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାସ୍ଥିତ ପାତ୍ରପଡ଼ାରେ କବିଙ୍କର ଜନ୍ମ । ପିତା ଶଶୀଭୂଷଣ ଦାସ ଓ ମାତା ନୀଳିମା ଦେବୀ, ଯାହାଙ୍କ ଅନ୍ତରଂଗ ଅନୁଭୂତି ତଥା ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏ ପୁସ୍ତକଟି ହୋଇଛି ସଶ୍ରଦ୍ଧ ସମର୍ପିତ । ଏକାଧାରରେ ଜଣେ ସୁଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରକାଶକ, ସାମ୍ବାଦିକ ଓ ସାହିତ୍ୟିକ ପଦ ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ଭାବେ ସେ ଅଧିକାରୀ । ସଂପାଦନା ଓ ଗବେଷଣାରେ ହାତଦେଇଥିବା ଶ୍ରୀ ଦାସଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପରାକାଷ୍ଠା ମଧ୍ୟ କିଛି କମ୍ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତକରିନି ଓଡ଼ିଶାବାସୀଙ୍କୁ । ତେବେ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ଅଶେଷ ଏବଂ ଅନନ୍ୟ । ତଦୀୟ କବିତା ପୁସ୍ତକ 'ଛାଇ ଆଲୁଅର ଖେଳ' ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ୨୦୧୨ ମସିହାରେ ଯଦିଓ ଏଥିପୂର୍ବରୁ ସେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପତ୍ରପତ୍ରିକାରେ ନିଜର କବି ପ୍ରତିଭାର ବଳିଷ୍ଠ ପରିଚୟ ଦେଇସାରିଥିଲେ । ତେବେ କବିତାଟି ଆଡ଼କୁ ଗତିଶୀଳ ହେବା ଉଚିତ୍ ମନେହୁଏ ।

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ

Quick Response Code:

Available online at : https://pracheenews.com/

DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.14172122

Article No - BPP00235

ଯୋଗାଯୋଗ : ଡକ୍ଟର ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ନାୟକ, ଓ. ଶି. ସେ-୧
ସହକାରୀ ପ୍ରଫେସର ଓ ବିଭାଗମୁଖ୍ୟ, ଅଧିସ୍ନାତକ ଓଡ଼ିଆ ବିଭାଗ
ଫକୀର ମୋହନ ସ୍ୱୟଂଶାସିତ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ, ବାଲେଶ୍ୱର-୭୫୬୦୦୧
E-Mail ID : santoshonly123@gmail.com
ORCID ID : https://orcid.org/0000-0003-0089-9098

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୨.୮.୨୦୨୪	୧୦.୯.୨୦୨୪	୨୫.୧୦.୨୦୨୪	୧.୧୧.୨୦୨୪

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ନାୟକ, ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ; ୨୦୨୪ । ବୈଦଗ୍ଧର ଅନୁଭବ: ମୟୂଖର ଆକାଂକ୍ଷା କବି ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ 'ଛାଇ ଆଲୁଅର ଖେଳ' । ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ । ଭାଗ :୧୦, ସଂଖ୍ୟା : ଜ; ପୃଷ୍ଠା : ୨୫-୩୫ ।

ସଂସ୍କୃତରେ କୁହାଯାଇଛି- "ତୟା କବିତାୟା କିଂବା ତୟା ବନିତୟାଽଥବା/ ପଦ ବିନ୍ୟାସମାତ୍ରେଣ ଯୟା ନାପହୃତମ୍ ମନଃ ।" ସେ ସୁନ୍ଦରୀ କି ସୁନ୍ଦରୀ ବା ସେ କବିତା କି କବିତା ଯାହା ପ୍ରଥମ ସଂଦର୍ଶନରେ ରସିକର ମନହରଣ ନକରିପାରେ ? ବାସ୍ତବିକ୍ ଏକଥାଟି ଆଲୋଚ୍ୟ 'ଛାଇ ଆଲୁଅର ଖେଳ' କବିତାଟି ପ୍ରତି କେତେଦୂର ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ଏଠାରେ ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ।

"ଯଦି ଦୁଃଖ ଦହିତେ ହୟ, ତବ ମିଥ୍ୟା ଚିନ୍ତା ନୟ,
ଏବଂ ଯଦି ଦଣ୍ଡ ସହିତେ ହୟ ତବୁ ମିଥ୍ୟା ବାକ୍ୟ ନୟ ।"

(ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ)

ଆନନ୍ଦ-ବିଷାଦ, ଜନ୍ମ-ମୃତ୍ୟୁ, ଅମୃତ-ହଳାହଳ, ସତ୍ୟ-ମିଥ୍ୟା, ସ୍ୱପ୍ନ-ସ୍ୱପ୍ନଭଂଗ, ଆକାଂକ୍ଷା-ହତାଶା, ଓ ଆଲୋକ-ଅନ୍ଧକାର ହିଁ ସୃଷ୍ଟିର ମୂଳୋତ୍ସ । ଏମାନଙ୍କର ସଂଘର୍ଷ, ସଂଘାତ ଏବଂ ସଂସର୍ଗରୁ ଯେଉଁ ଉତ୍ପାଦ ଜାତହୁଏ, ତାହାର ନାମ ମୁହୂର୍ତ୍ତ । ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ହିଁ ସମୟ, ଜୀବନ, ସମାଜ, ଚେତନା ଏବଂ ଅନୁଭୂତିର ଏକକ । ଯା'ରି ଭିତରେ ଆମ୍ଭେ ଅଛୁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୋଷପରି ଭର୍ତ୍ତି ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତ । ଏଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ପାରସ୍ପରିକାକର୍ଷଣ ଶକ୍ତି ଖୁବ୍ ପ୍ରବଳ । ଏଥିରୁ ହିଁ ଗଠିତ ପୃଥିବୀ, ଆକାଶ- ଆଉ ସବୁକିଛି । ତୁନ୍ଦ୍ରାରୁ ସାହାରା ଯାଏ, ଆମେରୁ ବିଷୁବ ବ୍ୟାପ୍ତ ପୃଥିବୀର ଚିରାଚରିତ ଶାଶ୍ୱତ ଭାସ୍ୱତ ଏ ଛାଇ ଆଲୁଅର ଖେଳ । ଏହା ସାର୍ବିକ, ମୌଳିକ ତଥା ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ । ସମସ୍ତ ପାର୍ଥିବ ପଦାର୍ଥ ନିମନ୍ତେ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇଥାଏ । ପୁଣି ଆମ୍ଭେ ଖେଳ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଜାଣୁ । କେଉଁଠି କାହାର ପସନ୍ଦ-ନାପସନ୍ଦ, ତା'ର ବିବିଧତା ଜୈବ-ବିବିଧତା ଠାରୁ ଆହୁରି ବିଷମ ସମସ୍ୟା ତଥା ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ । ସୂଚନାଯୋଗ୍ୟ ସମସ୍ତ ଖେଳ ମଧ୍ୟରୁ ଏହା ପ୍ରାଚୀନତମ, ସହଜ, ସୁଲଭ ଓ ଶିକ୍ଷଣୀୟ । ପୁଣି ଏହା ସମସ୍ତଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଏ ଖେଳରେ ଇଚ୍ଛା ବା ଶତଅନିଚ୍ଛା ସତ୍ତ୍ୱେ ବ୍ୟକ୍ତି ସାମିଲ୍ ହୋଇଯାଏ ତା'ର ଅଜ୍ଞାତରେ । ଏଥିରୁ କେବଳ ମଣିଷର ଶିକ୍ଷା କରିବାର କଥା । ଢେଉ ବା ଝଡ଼ର ମୁକାବିଲା କଲାବେଳେ ବା ଯୁଝି ହେଲାବେଳେ ପରସ୍ପର ବିପରୀତମୁଖୀ ନହୋଇ ବରଂ ସୁଚିନ୍ତିତ ଅବବୋଧ କ୍ରମେ ସେଠାରେ ବସିପଡ଼ିବା ଶ୍ରେୟସ୍କର । ତେବେଯାଇ ସ୍ପଷ୍ଟ ହେବ ସମସ୍ୟା ଏବଂ ଉନ୍ମୋଚନ ହେବ ସମସ୍ୟାର ସମାଧାନ । ତେବେ ମୋଟାମୋଟି ଉପରେ ବିଦଗ୍ଧ ଓ ବୈଦଗ୍ଧ, ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ସୁବର୍ଣ୍ଣର ବର୍ଣ୍ଣାଢ୍ୟ ଆଲେଖ୍ୟ ହେଉଛି ସତାବନଗୋଟି କବିତାର ମୁଗ୍ଧ କାୟାକଳ୍ପ ସଂକଳନ- "ଛାଇ ଆଲୁଅର ଖେଳ" ।

ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଯଦି ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଜୀବନ ହୁଏ, ତେବେ ସେହି 'ମୁହୂର୍ତ୍ତଟିର' ଜନ୍ମଦାତା ଛାଇ ଓ ଆଲୋକକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାର ପ୍ରଶ୍ନଉଠେ ବା କେଉଁଠୁ ? ଛାୟାଲୋକ ସଂସର୍ଗରୁ ଅନୁଭବର ଜନ୍ମ । ଆଉଟିକିଏ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଦେଖିଲେ- 'ଛାୟାଲୋକ' ଗର୍ଭରେ 'ମୁହୂର୍ତ୍ତ' ଥିଲାବେଳେ 'ମୁହୂର୍ତ୍ତ' ଗର୍ଭରେ ଥାଏ 'ଅନୁଭୂତି' । ଆଉ ଏଇ ଅନୁଭୂତି ସମଗ୍ରକୁ ନେଇ ଗଠିତ ଜୀବନ । ଏଇ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦସ୍ତାବିଜ୍ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି ଏ ସଂକଳନର କବିତାବଳୀ । ଆଗାମୀକାଲି ପାଇଁ ଏମାନଙ୍କ ଠାରେ ଅଛି ଯଥେଷ୍ଟ ଖୋରାକ୍ । କବି ଶ୍ରୀ ଦାସ ଜୀବନକୁ ଏକ ସାକାରତ୍ମକ (optimistic) ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଜୀବନ ମୃତ୍ୟୁ ଠାରୁ ଢେର ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍, ମନ୍ଦ୍ୟମାନ ଓ ଦରକାରୀ ବସ୍ତୁ ହୋଇପଡ଼ିଛି ତାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ । ଜୀବନ ପତ୍ରଟିଏ ପରି । ପୁଣି ଏ ପତ୍ର ପଳିତ ହେବା ଶାଶ୍ୱତ, ଅପରିବର୍ତ୍ତନୀୟ ଓ ଚିରନ୍ତନ ଏକ ସତ୍ୟ । ଉପନିଷଦ ମତରେ ପତ୍ରକୁ ଓହଳାଇ ରଖିବା ଲାଗି ଦରକାର ଡେମ୍ଫଟିଏ । ସେ ଡେମ୍ଫ ହେଉ ଦୁର୍ବଳ ବା ସବଳ, ଅସୁସ୍ଥ ବା ସୁସ୍ଥ, ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ବା ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ, କବି ଶ୍ରୀ ଦାସଙ୍କ ଆଖିରେ କିନ୍ତୁ ପତ୍ରଟି କଦାପି ଗୁରୁତର ବା ଦୁର୍ବହ ହୋଇପଡ଼ି ନାହିଁ । ମନୋବଳ କାବ୍ୟନାୟକର ଢେର୍ ଅଧିକ । ଅସ୍ମିତାବୋଧ ତା'ର ଢେର୍ ଅଧିକ । ତା'ର ଆକାଶକୁ ସେହି ଅସ୍ମିତାବୋଧର ଆଲୋକ ଘେରିରହିଛି । ତା'ର ବିବର ଆଶାରେ ସ୍ୱଚ୍ଛାମିୟରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ସଜଳ-ଶୀତଳ ଓ ବିମଳ ଆଶାଯୁକ୍ତ । ଜୀବନ-ଜବାର ଦଳ କାବ୍ୟନାୟକର ସଦାସଜଳ, ଆଭାଦୀପ୍ତ, ପ୍ରଭାଯୁକ୍ତ । ନାସ୍ତିତାର ଚିହ୍ନ ତା' ପୃଥିବୀରେ ନାହିଁ । ହତାଶା-ନିରାଶା ଓ ସ୍ୱପ୍ନଭଂଗର ଶତେକ କୁଠାରଘାତ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଭଗ୍ନ, ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ, ଗତାୟୁ ବା ଦମ୍ଭହୀନ ହୋଇପଡ଼ିନାହିଁ । ସେ ଅସମର୍ଥ ନୁହେଁ, ଅପରନ୍ତୁ ଜୀବନର ରସାସ୍ୱାଦନ ନିମନ୍ତେ ସେ ଆଗ୍ରହୀ । ଉପନିଷଦର ସାରତତ୍ତ୍ୱ ଏଠାରେ ଯେ କବି ଶ୍ରୀ ଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଭଲରୂପେ ଆତ୍ମୀକୃତ (Assimilated) ହୋଇଛି ସେକଥା ସୁଧୀ-ବିଦଗ୍ଧେ ବୁଝିବାରେ ଆଦୌ ଅସୁବିଧା ନାହିଁ । ଅମୃତର ସନ୍ତାନ ଆମେ । ଆଲୋକର ସନ୍ତାନ ଆମେ । ଆଲୋକରୁ ଆଲୋକକୁ, ଅମୃତରୁ ଅମୃତକୁ ଆମର ବ୍ୟାପ୍ତି । ଅନ୍ଧକାର, ହଳାହଳ, ବିଷାଦ ବା ଅମ୍ବୁଦ ଆମ୍ଭର ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକକୁ ଦବାଇ ଦେବାର, ଲୁଚାଇ ଦେବାର ନୁହେଁ, ଅବଦମିତ କରିବାର ନୁହେଁ । ମାନବ ଜୀବନର ପରିଣତି ଏତେ ଶସ୍ତା ବା ଏତେ ତୁଚ୍ଛ ନୁହେଁ । ଜନ୍ମକାଳୀନ ଏନ୍ତୁଡ଼ି ପାଉଁଶରୁ ଚାହୁଁଚାହୁଁ ସେ ଯେ କେବଳ ଶ୍ମଶାନ ଭସ୍ମରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେବ ତାହା ନୁହେଁ ବରଂ ଇତିମଧ୍ୟରେ ସେ ଯେ ଅନନ୍ତ ଉନ୍ନତି, ଅସୀମ ଆଶାକାଂକ୍ଷା, ସୀମାହୀନ ଅଭୀପ୍ସା ଓ ଫଳପ୍ରାପ୍ତିର ସମ୍ଭାବନାକୁ ଉଦରସ୍ଥ କରିବା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ,- ଏକଥାକୁ କବି ଅଭୟ ଦାସ ତଦୀୟ କବିତା ଗୁଡ଼ିକରେ ପ୍ରଥମତଃ କାବ୍ୟନାୟକକୁ ଅପେକ୍ଷାମାଣ ଅବସ୍ଥାରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ମନରେ ତା'ର 'ତଥାପି'ର ଚିହ୍ନଦେଇ ଏବଂ ତୃତୀୟତଃ ମୁଖ ମଣ୍ଡଳରେ ଚେନାଏ ହସ ଓ ଚିରୁଡ଼ାଏ ଆହ୍ଲାଦର ଚିତ୍ର ଆଙ୍କିଦେଇ ବୀଜଗାଣିତିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପ୍ରମାଣ କରିଦେଇଛନ୍ତି ।

ଆଶା-ନିରାଶା, ପ୍ରାପ୍ତି-ଅପ୍ରାପ୍ତିର ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ-ସଂଘାତ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବେତିକାଳରେ ଜୀବନ ଓ ସମ୍ଭାବନା ଯେ ଶ୍ରେୟସ୍କର ଏକଥାକୁ ସଠିକ୍ ରୂପେ କବିତା କକ୍ଷରେ ଏବଂ ଶବ୍ଦ ବକ୍ଷରେ ଖଞ୍ଜିଦେଇ ଉକ୍ତଭାବ ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାରେ କବି ସତତ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇପାରେ ।

ଦୁଃଖକୁ ଆଉଜି ସୁଖକୁ ଅପଲକ ଆଖିରେ ଅନାଇ ବସିଥିବା କାବ୍ୟନାୟକର ବିଶ୍ୱାସବୋଧ ଓ ସଂଗ୍ରାମଶୀଳତାକୁ ଦେଖିଲେ ଉପନିଷଦର ବାଣୀ ମନରେ ଉଙ୍କିମାରେ । ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରେ ପିଠିରେ ଦୁଃଖର ଜର୍ଜର ପ୍ରହାର-ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଅପଲକ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟ ଓ ଭରସାନ୍ୱିତ ବିଶ୍ୱାସର ନିର୍ନିମେଷ ନୟନ ଯୁଗଳ । ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ଧାରର ଅନ୍ଧନଗରୀ, ଦୂର ଦୂର ଯାଏଁ ଅନ୍ଧାରର ଏକଛତ୍ରବାଦୀ ରାଜତ୍ୱ ଓ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଆଲୋକର ଅମ୍ଳାନ ଅପେକ୍ଷା, ସତେଜ, ସଜଳ ପ୍ରାପ୍ତ୍ୟାଶା ଓ ଆକାଂକ୍ଷା । ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷରେ କ୍ଷୁଧା ଓ ମହାମାରୀରେ ମୃତ୍ୟୁର ବିଭୀଷିକା ଓ ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଜୀବନର ଅପେକ୍ଷା ତଥା ମୃତ୍ୟୁ, ଅନ୍ଧାର, ହଳାହଳ, ଅସତ୍ୟ ବିରୋଧରେ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା; ଖୋଲାଖୋଲି ଚ୍ୟାଲେଞ୍ଜ୍ । ଏସବୁ କରିବାର ସାହସ କେବଳ ଓ କେବଳ ଯେ ଅମୃତର ସନ୍ତାନ ନିକଟରେ ଥାଇପାରେ, ଏକଥାର ସଫଳ ପରୀକ୍ଷଣ ଶ୍ରୀ ଦାସଙ୍କ ଏ ସଂକଳନରେ ଆମ୍ଭେ ଲକ୍ଷ୍ୟକରୁ । ତେବେ ଉପନିଷଦର ସେ ଅମୂର୍ତ୍ତବାଣୀ, ଅମୃତଠାଣିକୁ ଏଠାରେ ବୟାନ୍ କରାଯାଇପାରେ ।

"ଅସତୋ ମା ସଦଗମୟ
ତମସୋ ମା ଜ୍ୟୋତିର୍ଗମୟ
ମୃତ୍ୟୋ-ର୍ମା ଅମୃତଂଗମୟ ।"

ଆଲୋକର ସନ୍ତାନ, ଅମୂର୍ତ୍ତ ଚେତନାର ସନ୍ତାନ, ଅମୃତର ଉତ୍ତରଦାୟାଦ ହେଉଛି ମାନବ ଶିଶୁ । ସେ ସହଜରେ ହାରିଯିବାର, ମରିଯିବାର ବା ହଜିଯିବାର ନୁହେଁ । ତା'ର ଆଶା-ଉନ୍ନତି ଓ ପ୍ରଗତି ତା'ର ସ୍ୱପ୍ନପରି ଅସୀମ, ଅନନ୍ତ, ଅକାତ ଓ ଅନେକ । ସୁତରାଂ ସେ ଅନ୍ଧାର-ଦୁଃଖ, ଯନ୍ତ୍ରଣା ନିକଟରେ ହାରିଯିବାର ନୁହେଁ । ମୃତ୍ୟୁ ପାଖରେ ସାଲିସ୍ କରିବାର ନୁହେଁ । ଆଲୋକରୁ ତା'ର ଗଠନ, ଆଲୋକରୁ ତା'ର ସ୍ଫୁରଣ । ଅମୃତର ଧାରାରୁ ଧାରେଅଛି ତା'ର ପ୍ରଲସିରେ, ରକ୍ତଧାରରେ; ପ୍ରତି ଧମନୀରେ । ସେ ଜୀବନ ଜୀଇଁବା ପାଇଁ, ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ସେଥିପାଇଁ ବାଟରେ ଯଦି କଣ୍ଟାପରି ଦୁଃଖ ବା ଅନ୍ଧାର ଉଭା ହୁଅନ୍ତି ତାହାକୁ ମଧ୍ୟ ସାମ୍ନା କରିବାକୁ ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ତାକୁ ଅନ୍ତକରି ଜୀବନର ବିଜୟ ତିଳକ ସହ ବଞ୍ଚିବାର ଆଶା-ଭରସା, ଇଚ୍ଛା ଓ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ନେଇ ସେ (କାବ୍ୟନାୟକ) ଆଗଭର ।

କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ କାବ୍ୟିକ ଉପାଦାନ (elements) ଗୁଡ଼ିକ ଖୁବ୍ ଜଣାଶୁଣା ନିଶ୍ଚିତ । କିନ୍ତୁ ଏମାନେ ଯେତେଅଧିକ ଜଣାଶୁଣା ସେତେଅଧିକ ଅପରିଚିତ ମଧ୍ୟ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପଦ୍ମ ଘୁଞ୍ଚୁ ଘୁଞ୍ଚୁ ଗଲାପରି, ହାତ ପାହାନ୍ତରେ ଶବ୍ଦ ଗୁଡ଼ିକୁ ଆକର୍ଷଣୀୟ ଫୁଲ ଫୁଟିଛନ୍ତି ବୋଲି କହି ତୋଳିବାକୁ ଗଲାବେଳେ ସେମାନଙ୍କର ଓ ଆଲୋଚକ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ଦୂରତ୍ୱ ଲାଘବ ନହୋଇ ଦୀର୍ଘତର ହେଲାପରି ବୋଧହୁଏ । It is multidirectional and like the algebra that has many solutions. ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଉପନିଷଦୀୟ ଚିନ୍ତା-ଚେତନା ସଂଶ୍ଲେଷଣ ଅନୁରୂପ କ୍ରିୟା । ସରଳ ହିଁ ସତ୍ୟ ଓ ସରଳତା ହିଁ ପୃଥିବୀର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଜଟିଳତା । କବି ଶ୍ରୀ ଦାସଙ୍କ କବିତା ଗୁଡ଼ିକୁ ଚର୍ବଣ କଲାବେଳେ ଅନୁରୂପ ଅନୁଭୂତିକୁ ପାଥେୟ କରିବା ସାରମାତ୍ର । କବିଙ୍କ କବିତା କାନନରୁ ଫେରୁ ଫେରୁ ସମାଲୋଚକ ହାତରେ ଏଇ ଗୋଟିକେତେ ସାରତତ୍ତ୍ୱକୁ ନିଗାଡ଼ି ପୁଞ୍ଜିରୂପେ ଚାଙ୍ଗୁଡ଼ିରେ ଥୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ପୁଣି କବି ନିଜର ଶୈଳୀ (Style) ଏବଂ କବିତାର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭବ, 'ସାମାଜିକ ଅଙ୍ଗୀକାରବଦ୍ଧତା', ପ୍ରତି କେତେ ସଚେତନ ସେକଥା ବିଚାର କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତଦୀୟ ନିଜସ୍ୱ ଉକ୍ତିକୁ ଉଦ୍ଧାର ପୂର୍ବକ ଅନୁଶୀଳନ କରାଯାଉ, ଯେଉଁଠି ପୁସ୍ତକଟିର "ମୋ କଥା: କବିତାର କଥା" ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ କବି ନିଜେ କହିଛନ୍ତି- "××× କବିତା ଲେଖିଲାବେଳେ ଛନ୍ଦଯୁକ୍ତ ବା ଛନ୍ଦବିହୀନ ମୁକ୍ତଛନ୍ଦ, ପାରଂପାରିକତା ଅବା ଆଧୁନିକତା ଇତ୍ୟାଦି ଧାରାକୁ କଦାପି ବିଚାରକୁ ନେଇ ନାହିଁ । ବରଂ ସ୍ୱାଭାବିକ୍ ସ୍ୱୟଂକ୍ରିୟ ଗତିଶୀଳତାକୁ ଆପଣେଇ ନେଇଛି । ମୋ କବିତା ଯେ ସମାଜକୁ ଆମୂଳଚୂଳ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଦେଇପାରିବ, ଏ ବିଶ୍ୱାସ ମୋର ଏତେଟା ନାହିଁ ।" (ସୂଚନାଯୋଗ୍ୟ ଏ ନାସ୍ତିବାଚକ ଉକ୍ତି ପଛରେ ବା ନେପଥ୍ୟରେ ରହିଛି ସଂଭ୍ରମ, ବିଦଗ୍ଧ, ବିନମ୍ର, ନତମସ୍ତକତା- ଅଜ୍ଞତା ନୁହେଁ ବା ଅପାରଗତା ନୁହେଁ) । ପୁଣି ସେ କହନ୍ତି "ତଥାପି କବିର ସମାଜ ପ୍ରତି ଯେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କିଛି ଅଂଗୀକାରବଦ୍ଧତା ରହିଛି, ଏକଥା ମୁଁ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଛି । କବିତା ଅନ୍ତତଃ ମାନସିକ ସ୍ତରରେ କିଛିଟା ପ୍ରଭାବ ରଖିପାରିବ କିମ୍ବା ଏ ଦିଗରେ କିଛିଟା ସହାୟକ ହେବ ବୋଲି ମୋର ଦୃଢବିଶ୍ୱାସ ।" (ପୃଷ୍ଠା-୦୮) ଏସବୁର ଆଲୋଚନା ବର୍ତ୍ତମାନ ସଂକ୍ଷେପରେ କରାଯାଉଅଛି କାରଣ ଏଥିନିମନ୍ତେ ଆବଶ୍ୟକ ଏକ ବିସ୍ତୃତ ସମୟ ଓ ସ୍ଥାନୋପଯୋଗୀ ପ୍ଲାଟଫର୍ମ ।

ପୁସ୍ତକଟିର ପ୍ରଚ୍ଛଦରେ ଥିବା ଏକ ଘରର କାନ୍ଥ ଯୁଗଳ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଛିଦ୍ରାବଳୀ ମଧ୍ୟଦେଇ ଆଲୋକର ଅବାଧ ପ୍ରବେଶ ଓ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟରେ ଅସ୍ୱଚ୍ଛ କାନ୍ଥର ଛାୟାକୁ ଦେଖାଯାଇଛି । ମହୁଫେଣା ପ୍ରାୟକେ ଆଲୁଅ ଓ ଛାଇର ଏକ ମନୋଜ୍ଞ- 'ଅଛି-ନାହିଁ'ର ଲୁଚକାଳି (Hide & Sick) ଖେଳ ଏଠାରେ ଚିତ୍ରିତ ମାତ୍ର । ଏହା ଜୀବନର ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ରୂପାୟନ ମାତ୍ର । ଜୀବନରେ ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ଘଟଣା-ଦୁର୍ଘଟଣା-ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ଆଲୋକ-ଅନ୍ଧାରକୁ କ୍ଷୁଦ୍ରକ୍ଷୁଦ୍ର କୋଠରୀ ଛିଦ୍ର ଓ ତନ୍ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପ୍ରାଚୀନ ବା ଅନ୍ଧାର ଆଧାର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତୀକିତ ମାତ୍ର କରାଯାଇଛି ।

ଆଲୋକର ଆଧାର ଅନ୍ଧାର ହେଲାବେଳକୁ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ଧାରର ଆଧାର ହୋଇଛି ଆଲୋକ । ଏମାନେ ପରସ୍ପର ଛନ୍ଦାଛନ୍ଦି । ଏମାନେ ପରସ୍ପର ଜଡ଼ିତ । ଏମାନେ ଜୀବନର ଅକାଟ୍ୟ-ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ଛନ୍ଦ ମାତ୍ର । ଜୀବନର ସୂକ୍ଷ୍ମ ରୂପାୟନ ପରେ ପରେ ସ୍ଥୁଳଦୃଷ୍ଟି ଓ ଦର୍ଶନ ଭିତ୍ତିରେ ପ୍ରଚ୍ଛଦପଟରେ ରଖାଯାଇଛି ଏକ ଅସ୍ୱଚ୍ଛ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରାସ୍ଟିକ କାନ୍ଥ । ଏହି କାନ୍ଥର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଜାଲିଜାଲିକା କାନ୍ଥ, ଯାହା ମଧ୍ୟଦେଇ ପ୍ରବେଶ କରୁଛି ଆଲୋକର ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ଧାରା । ଦୂରରୁ ଜୀବନ ଏହିପରି ଆଲୋକ ଓ ଛାୟାର ଖେଳ ବା ପଟାପଟା ଦାଗ ପରି ଦେଖାଯାଏ । ଅସ୍ତି-ନାସ୍ତି, ଜୀବନ-ମୃତ୍ୟୁ, ଦୁଃଖ-ସୁଖ, ଆନନ୍ଦ-ବିଷାଦ ପ୍ରଭୃତି ସବୁ ଦିନପରେ ରାତି ଓ ରାତିପରେ ଦିନ ଆସିଲା ପରି ଚାକ୍ରିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଆତଯାତ କରନ୍ତି । ଏକଥା ଏଠାରେ ପ୍ରତୀକିତ । ଦୂରରୁ ଦେଖାଯାଉଥିବା ଜୀବନର ଏକ ସ୍କେଚ୍ ଏଠାରେ ତିଆରି ହୋଇଛି କୁହାଯାଇପାରେ । ପୁଣି ଆଲୋକ ପରେ ଅନ୍ଧକାର ହୋଇ ଅନ୍ଧକାରରୁ ଆଲୋକର ଜୟଯାତ୍ରା ଓ ତା'ର ସ୍କେଚ୍ ମଧ୍ୟରେ କବି ମଧ୍ୟ ପୁନର୍ଜନ୍ମବାଦରେ ପ୍ରତ୍ୟୟୀ ଥାଇପାରନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ଅବଶ୍ୟ ଏହା ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଓ ମନ୍ମୟାତ୍ମକ ବିଷୟ । ତଥାପି ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ତର୍କ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଏ ଯୁକ୍ତିଟି ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥାପ୍ୟ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ମୋଟାମୋଟି ଭାବେ ଏଠାରେ ଜୀବନର ଏକ ସ୍ଥୁଳ ରୂପଚିତ୍ର ହିଁ ପ୍ରଦତ୍ତ ।

ସଂକଳନର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କବିତା (କବିଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ସଂଳାପ- 'ମୋ କଥା: କବିତାର କଥା' ମଧ୍ୟସ୍ଥ 'ଟିକି ସଳିତା ନୁହେଁ'ଟି କୁ ଅନୁଶୀଳନ କଲାବେଳେ କବିଙ୍କର ମନସ୍ତତ୍ତ୍ୱର ଏକ ଦିଗ (facet) କିଛି କିଛି ବୁଝିହେଲାପରି ମନେହୁଏ । ତାହା ହେଉଛି telegraphicness ଓ symbolic tendency ବା ପ୍ରତୀକ ପ୍ରବଣତା । କବିତା ସଂକଳନର ପ୍ରଚ୍ଛଦ ଠାରୁ ଆମ୍ଭେ ଏହି କଥାଟିର ପରିଚୟ ଉଣାଅଧିକେ ପାଇସାରିଲେଣି । ଅଧୁନା ପ୍ରଥମ କବିତାର ନାମକରଣକୁ ଦେଖାଯାଉ । ଏହା ହିଁ ସଂକଳନର ଶେଷକଥା ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କଥା । ଏହାର ସୂଚନା ପୂର୍ବରୁ ଚୁମ୍ବକରେ ମଧ୍ୟ ଦିଆଯାଇଅଛି । ତେବେ କବିତାଟିର ପ୍ରଥମ ଧାଡ଼ିରେ କବି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ସବିସ୍ମୟ ପାର୍ଥିବ-ବୈଚିତ୍ର୍ୟକୁ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ଠିକ୍ ତା'ର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଧାଡ଼ିରେ ଜୀବନର ତମାମ୍ କଥା ଘଟଣା-ଦୁର୍ଘଟଣା ଓ ସ୍ୱଚିନ୍ତା-ପ୍ରତ୍ୟୟବୋଧକୁ ପଦାରେ ପକାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏଇୟା କହି ଯେ-

"କେଡ଼େ ବିଚିତ୍ର କେଡ଼େ ଅନିୟତ
ଏ ଛାଇ-ଆଲୁଅର ଖେଳ ।
ଅସୁମାରି ଆଲୁଅ ଓ
ଅସରନ୍ତି ଛାଇର ଛବିଳ ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ
ମୋର ଏ ବୋନ୍‌ସାଇ ଜୀବନ ।"[୦୧]

କବିତାରେ ପ୍ରଥମତଃ ଶବ୍ଦ ବସାଣକୁ ଦେଖିନେବା, ଯେଉଁଥିରେ କବି 'କେଡ଼େ' ଶବ୍ଦଟିକୁ ସବିସ୍ମୟ ଦ୍ୱିଥର ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବା ସହ 'ବିଚିତ୍ର', 'ଅନିୟତ' ପରି ସଂଶୟାତ୍ମକ ଓ ନାକାରାତ୍ମକ ଭାବଗର୍ଭିତ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ପୁଣି କବି ଏଠାରେ ଏହି ଖେଳକୁ ନିୟତିର ଅନିୟନ୍ତ୍ରିତ ବା ଅନାକାଟ୍ୟ ବେଭାରଯୁକ୍ତ ଖେଳରୂପେ ବିବେଚିତ ମଧ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ଏଠି ପୁଣି ଆଶାର ଅସୁମାରି ଆଲୁଅ ଓ ସ୍ରୋତ । ଏଠାରେ ଛାୟା ଏବଂ ଆଲୋକର ଛାଇଛବିଳ କାନ୍‌ଭାସକୁ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ବୋଲି କବି ସ୍ୱୀକାର କରିନିଅନ୍ତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଧାଡ଼ିର 'ଅସୁମାରି' ଓ 'ଅସରନ୍ତି' ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱୟ double negative ବା ଦ୍ୱି-ଋଣାତ୍ମକ ଭାବନାର ଉଦ୍ଦୀପନା ଜାତକରନ୍ତି ମାତ୍ର । ଏଠାରେ କବିଙ୍କ ଅସ୍ମିତାବୋଧ ଓ ସାକାରାତ୍ମକ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଦୈର୍ଘ୍ୟ, ପ୍ରସ୍ଥ ଓ ଗଭୀରତା ସଂପର୍କରେ ଅନ୍ଦାଜ୍ ଲଗାଯାଇପାରେ । ଏପରି ଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗରୁ କବିଙ୍କ ଆଶାର ଦୀପ୍ତି ଓ ଦ୍ୟୁତି ସମାଲୋଚକର ଆଖି ଝଲସାଇ ଦିଏ ସିନା ପାସୋରି ଯାଇପାରେନା ।

ଦାର୍ଶନିକତା କବିତାଟିର ଅନନ୍ୟ ବିଶେଷ ଦିଗ । କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସଙ୍କର ଜୀବନ ଦର୍ଶନ କବିତାର ହାଡ଼େ ହାଡ଼େ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୋଇଉଠେ, ବିଶେଷକରି ଏହି ଦ୍ୱିତୀୟ ପଦରେ । ଜୀବନ ଯେ ଏକ ସାଦାସିଧା ରାସ୍ତା ନୁହେଁ, ଏକଥା କବିଙ୍କର ସ୍ୱଗତାନୁଭବ । ଏ ରାସ୍ତାର ରଂଗ ସବୁଜ, ବାଦାମୀ ବା କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରଂଗର ନୁହେଁ, ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭୌଗୋଳିକ ପରିଧିଗତ ନୁହେଁ ବା ଘଟଣାଗତ ନୁହେଁ, ଅପରନ୍ତୁ ଏହା ଏକ ସାର୍ବିକ ସତ୍ୟ ଓ ଉପଲବ୍ଧିଗତ । କାରଣ ସବୁରଂଗ ମିଶିଯାଏ ଏଇ ମାଟିରେ । ଏ ମାଟିର ବର୍ଣ୍ଣିତ ମାଟିଆ । ତା'ର ବା ଆଉ କ'ଣ କିଛି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣ ଥାଇପାରେ ? ସେତ ନିଜେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ! ସବୁତକ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ତା'ରି ଠାରୁ ଅଙ୍କୁରୋଦ୍‌ଗମିତ ହୋଇ ତା'ରି ଠାରେ ମିଶିଯା'ନ୍ତି । ସୁତରାଂ ସେ ମାଟିଆ । ସେଠି ଧୂଳିଧୂସରିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେଠି ଉଚ୍ଚାଖାଲ ଭର୍ତ୍ତିଥିବା ମୋଡ଼ରେ ଝୁଣ୍ଟିବା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ୍ । କବି ଅବଶ୍ୟ ଏଠାରେ ଅବଗତି ନିମନ୍ତେ ଆହୁରି ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇଛନ୍ତି ଯେ, ଯେତେବଡ଼, ଯେତେ କୁଶଳୀ, ଅଜେୟ ପଦାତିକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ମଧ୍ୟ ଏଇପଥରେ ଧୂଳିଧୂସରିତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ସେ ବାଟର ନିଷ୍ଠୁର ଥୁଣ୍ଟା ପଥରରେ କ୍ଷତବିକ୍ଷତ ହେବା ମଧ୍ୟ ସୁନିଶ୍ଚିତ । ଏପରି କେହି ବ୍ୟକ୍ତି ନାହିଁ, ଯେ ଜୀବନରେ କେବେ ଝୁଣ୍ଟି ନାହିଁ, ପଡ଼ିନାହିଁ, ଖଣ୍ଡିଆ-ଖାବରା ହୋଇନାହିଁ, କ୍ଷତାକ୍ତ ବା ଲହୁଲୁହାଣ ହୋଇନାହିଁ । ଏହା ହିଁ କବିଙ୍କ ବକ୍ତବ୍ୟ । ଖାଲି ସେତିକି ନୁହେଁ, ଏହା ଏକ ଶାଶ୍ୱତ-ସନାତନ ଅନୁଭୂତିଗତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ।

ସ୍ୱପ୍ନ ବା ଆକାଂକ୍ଷାର ଅନ୍ତଘଟିଲେ ଜୀବନର ପୂର୍ଣ୍ଣଚ୍ଛେଦ ପାତ ହୁଏ । କବି ଶ୍ରୀ ଦାସ ଏହାକୁ ଖୁବ୍ ଭଲଭାବେ ଜାଣନ୍ତି । ସୁତରାଂ ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ସ୍ୱପ୍ନଭଂଗ ସତ୍ତ୍ୱେ ତଦୀୟ କବିତାକକ୍ଷରେ ଆକାଂକ୍ଷା ଓ

ପ୍ରତ୍ୟାକାଂକ୍ଷାର ନୀଳଯୋଗଫଳ ଘଟିଛି । ଏହା ସତ, କିନ୍ତୁ ସେଠାରେ ଜୀବନ ବା ସ୍ୱପ୍ନ କୌଣସିଟି ହାର ମାନିଯାଇନାହିଁ ମୃତ୍ୟୁ ନିକଟରେ ବା ନୈରାଶ୍ୟ ନିକଟରେ । ସେଠାରେ ସ୍ୱପ୍ନ, ଆଶା, ଆକାଂକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତି ନିୟତିର କାଳଫାଶରେ ପଡ଼ି ଛାୟାତଳେ ଓ ଅନ୍ଧାରରେ ରହିଛନ୍ତି । ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ସତ କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ କେଉଁଟି ମଧ୍ୟ ନିରାହ, ନିରାଶ ବା ହତାଶ ହୋଇଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ତେବେ କାବ୍ୟନାୟକ ଯା'ଭିତରେ ଅଦମ୍ୟ ଜୀବନୀ ଶକ୍ତିର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ସେ ନିଜ ଭିତରେ ଆଗକୁ ଯିବାର ବା ବଞ୍ଚିବାର ଏକ ସତ୍ତା ତଥାପି ରଖିଛି । ଖାସ୍ ସେ ସେଥିପାଇଁ ଆଗକୁ ବଢ଼ିପାରୁଛି, ହାରି ମଧ୍ୟ ଜିତିବାକୁ ସୁଯୋଗ ବାରମ୍ବାର ଖୋଜୁଛି । ଏହା ହେଉଛି ମାନବ ପକ୍ଷରେ ତା'ର ଆଦିମ ଅଥଚ ଶାଶ୍ୱତ ପୂର୍ଣ୍ଣତା । ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ ଥରେ ସେଥିପାଇଁ କହିନଥିଲେ କି- "ଏକ ଶାଶ୍ୱତ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆମକୁ ତାହାରି ରୂପରେ ଅହରହ ରୂପାୟିତ କରିଚାଲିଛି ।" (ଶ୍ରୀ ଅରବିନ୍ଦ) କବି ଶ୍ରୀ ଦାସ ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣତାର ଅନ୍ୱେଷାରେ ବାହାରିଥିଲା ପରି ମନେହୁଏ ନାହିଁ କି ? ନହେଲେ ସେ କାହିଁକି ହଜାରେ ଥର ଲହୁଲୁହାଣ ହେଲାପରେ ଦେଖିଥା'ନ୍ତେ ଅସୁମାରି ଆଲୁଅ ବା ଅସରନ୍ତି ପ୍ରାଶ୍ରୟର ଛାୟା ଓ ଛବିଳ ବର୍ଣ୍ଣବୋଧ । ସେତ ହତାଶ ନିରାଶ ହୋଇ ଚୁପ୍‌ଚାପ୍ ଗୁମ୍‌ମାରି ବସିଥା'ନ୍ତେ ଓ ତାଙ୍କ ଆଖିଆଗରେ ଦିଗ୍‌ବଳୟରୁ ଦିଗ୍‌ବଳୟ ବ୍ୟାପୀ ରହିଥା'ନ୍ତ-କେବଳ ଓ କେବଳ ଅନ୍ଧକାର ଆଉ ଅନ୍ଧକାର (?) ଅର୍ଥାତ୍ ସେହି ଅଦୃଶ୍ୟ ଶକ୍ତିର ଆକର୍ଷଣ ନିଶ୍ଚିତରୂପେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରୁଛି-ଏକଥାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇନପାରେ । ପୁଣି ଏ ଶକ୍ତି ବାହାରେ ନାହିଁ ଅଛି ଆମ୍ଭରିମାନଙ୍କ ଭିତରେ । ପଦ୍ମଶ୍ରୀ ମନୋଜ ଦାସଙ୍କ ଭାଷାରେ- "ଅସୁମାରି କାଳବ୍ୟାପୀ ସମଗ୍ର କ୍ରମବିକାଶ, ସଭ୍ୟତାର କ୍ରମାଗତ ପ୍ରଗତିର ଏହାହିଁ ରହସ୍ୟ । ଆମର ଯାବତୀୟ ଉଦ୍ୟମ ଉଦ୍‌ଯୋଗ ପଛରେ ଏହି ସଚେତନ ଅଥବା ଅଚେତନ ଜ୍ଞାନ ହିଁ ରହିଛି ଯେ, ଆମ୍ଭେ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ, ଆମକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତାର ସଂଧାନରେ ଆଗେଇବାକୁ ପଡ଼ିବ । କ୍ଷୀଣ ଭାବରେ ହେଉ ବା ସ୍ୱଷ୍ଟ ଭାବରେ ହେଉ ଆମର ପ୍ରତିଟି ପଦକ୍ଷେପକୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିଥାଏ ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଅଥବା ଆଦର୍ଶ । ଅତି ସ୍ଥୁଳ ଭାବରେ ଏକଥା ଯେତିକି ସତ୍ୟ, ସେତିକି ସତ୍ୟ ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ । ଅର୍ଥାତ୍ ସୁଖ, ଶାନ୍ତି ଓ ଶକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଅୟୁତ ବ୍ୟର୍ଥତା ସତ୍ତ୍ୱେ ମାନବର ଯେଉଁ ଚିରନ୍ତନ ଅଭୀପ୍‌ସା, ତାହାର ଶାଶ୍ୱତ ସ୍ଥିତି କେଉଁଠି ନା କେଉଁଠି ଅବିସମ୍ବାଦିତ ଭାବେ ରହିଛି- ସେହି ସ୍ଥିତିର ଅନିର୍ବାଣ ଇସାରରେ ହିଁ ମାନବ ଜାତିର କାଳଜୟୀ ଯାତ୍ରା ଅବ୍ୟାହତ" ।[୦୨]

ଧୂଳି-ଧୂସରିତ ପଥୁରିଆ ଅଙ୍କାବଙ୍କା ଏ ରାସ୍ତାଟି ଜୀବନର ପ୍ରତୀକ । ତମାମ୍ ଜୀବନର ପ୍ରତୀକ । ଏ ପଥର କେଉଁମୋଡ଼ରେ ଥିବା ଗହଳ ବୃକ୍ଷରୁ ଭଦଭଦଳିଆର ସୁଗମ ସଂଗୀତ ଶୁଣାଯାଏ ତ କିଛିଦୂର ଗଲାପରେ ଛାତିରେ ଭରିଯାଏ ମେଦୁର ମେଘର ଥମ୍ ଥମ୍ କୋହ । କବି ବିଭୋର ହୋଇଛନ୍ତି ବିଜୁଳିର ଚମକରେ । କବି ଚିତ୍ତରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ । ରୋମାଞ୍ଚ ଖେଳିଯାଇଛି କାବ୍ୟନାୟକର ପ୍ରତିଟି ଶିରା ଓ ପ୍ରଶିରାରେ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନର ରୋମାଣ୍ଟିକ୍ ଅନୁଭୂତି ରାଜି ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ସେଠି କବି ବିଭୋର ହୁଏ, କଂପେ, କୋହଜର୍ଜର ହୁଏ ଏବଂ ମେଘମହ୍ଲାରରେ ନିଜକୁ ଭିଜାଏ ମଧ୍ୟ । ଅଥଚ ସେ କେବେ କେଉଁଠି ଥମିଯାଏନାହିଁ, ରହିଯାଏ ନାହିଁ, ଅଟକିଯାଏ ନାହିଁ । ଜୀବନର ସେହି ସମସ୍ତ ତିକ୍ତାତିକ୍ତ ଅନୁଭୂତିକୁ କବି ଶ୍ରୀ ଦାସ ଏଠାରେ ବୟାନ୍ ମାତ୍ର କଲାପରି ମନେହୁଏ । ଏତେବେଳେ କବି ଗଡ଼ନାୟକଙ୍କ ପଦଟିଏ ମନରେ ଉଙ୍କିମାରେ, ଯାହା ଏଠାରେ ସ୍ମର୍ତ୍ତବ୍ୟ-

"ଅଷାଢର ବିଜୁଳିଟି
ମୋର ପ୍ରେମର ପ୍ରତୀକ...."
କିମ୍ବା
ବସନ୍ତର କୋଇଲିଟି
ମୋର ପ୍ରେମର ପ୍ରତୀକ....
କିମ୍ବା
ପାହାନ୍ତା ଫୁଟିଆ ତାରାଟି
ମୋର ପ୍ରେମର ପ୍ରତୀକ..... ।"

(କବି ରାଧାମୋହନ ଗଡ଼ନାୟକ)

ପ୍ରତୀକ ବାସ୍ତବରେ ଏକ ରୂପାନ୍ତରଣ କ୍ରିୟା । ଏହାକୁ ରୂପାନ୍ତରଣର ଆଦିରୂପ ବୋଲି ଆଧୁନିକ କାଳରେ କେତେକେ ମତବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିବାର ଦେଖାମଧ୍ୟ ଯାଉଛି । ସେମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ- ପ୍ରତୀକ ହେଉଛି archetype of transformation. ସେଥିପାଇଁ ତ ସାନ୍ଦ୍ରରୁ ସାନ୍ଦ୍ରତର, ଗୁରୁ ରୁ ଗୁରୁତର ଅନୁଭୂତିକୁ ପ୍ରତୀକ ମାଧ୍ୟମରେ କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦାସ ସହଜରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରିଛନ୍ତି । ତମାମ୍ ଜୀବନର କଥାକୁ ପଦ ଗୋଟିକେତେ ମଧ୍ୟରେ ସୀମୀତ ରଖିବା ସମ୍ଭବ ସେତେବେଳେ ହୁଏ, ଯେତେବେଳେ ସେ ଶବ୍ଦ ଗୁଡ଼ିକ ଗୁରୁତର ଅର୍ଥଦୀପ୍ତ ଓ ପ୍ରବଳ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଧର୍ମୀ ହୋଇଥା'ନ୍ତି । ଶାସ୍ତ୍ରିକମାନଙ୍କ ମତରେ ଯଦି ଏହା ସତ୍ୟ ତେବେ ଆଲୋଚ୍ୟ କବିତାଟି ଯେ ଅଭିଧା, ଲକ୍ଷଣା ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ବ୍ୟଙ୍ଗାର୍ଥ ବା ବ୍ୟଞ୍ଜନାର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିଛି- ଏକଥାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବାରେ ଦ୍ୱିଧା ବା ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ବା ଦ୍ୱିମତ ରହେ ବା କେଉଁଠି ?

ବିଶ୍ୱକବି ଥରେ ମଣିଷର ଜୀବନ ଓ ତା'ର ଗତି ସଂପର୍କରେ ଏକ ସୁନ୍ଦର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ରଖିଥିଲେ । ସେ କହିଥିଲେ "ଜୀବନେର ପଥେ ମାନୁଷ ଯାତ୍ରାକରେ ନିଜେକେ ଖୁଁଜେ ପାବାର ଜନ୍ୟୋ ।"[୦୩] ନିଜକୁ ଖୋଜିବା ବା ଆତ୍ମଅନ୍ୱେଷାର ଏହି ଅଦମ୍ୟ ଅଭୀପ୍‌ସାରୁ ହିଁ

ଜୀବନଦର୍ଶନର ସୃଷ୍ଟି । ପାଇବା-ହଜାଇବା ଓ ହଜାଇ ପାଇବା ମଧ୍ୟରେ ଜୟ-ପରାଜୟ, ଆଲୁଅ-ଅନ୍ଧାରର ସଂଘାତ ମଧ୍ୟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଗଳିଅର୍ଗଳି ସଂପନ୍ନ ରାଜରାସ୍ତା ବା ଧୂଳିଧୂସରିତ ରାସ୍ତା ଅତିକ୍ରମ କରୁକରୁ ମଣିଷ ଅଜାଣତରେ ଖୋଜିଚାଲେ ନିଜେ ନିଜକୁ, ଯାହାକୁ କୁହାଯାଇପାରେ ଆତ୍ମଅନ୍ୱେଷାବୋଧ । ଏଇଠି ବିଶ୍ୱବୋଧ ସହ ଆତ୍ମବୋଧଯୁକ୍ତ ହୋଇ ତା'ର ଆସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ବା ଅବବୋଧ । ଏହାର ଅନ୍ୟ ନାମ ହିଁ ଜୀବନ ଦର୍ଶନ, ଯାହାକୁ ଆମ୍ଭେ କବି ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ମାତ୍ର କରିଥାଉ । ଏ ସୂତ୍ରରେ କବି ଶ୍ରୀ ଦାସଙ୍କ ଏ କାବ୍ୟକୃତିଟି ଅନ୍ତତଃପକ୍ଷେ ବିଶ୍ୱବୋଧ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ କୁହାଯାଇପାରେ, ଯାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧମନୀରେ ପ୍ରବାହିତ ଉପନିଷଦୀୟ ଜାହ୍ନବୀର ପୂତସ୍ରୋତ ।

କବି ଶ୍ରୀ ଦାସଙ୍କ କବିତା ଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଆମ୍ଭେ ଏକପ୍ରକାରର ଶକ୍ତିର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉ, ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ତଦୀୟ କାବ୍ୟବଳୟକୁ ନିରବଧି ଘେରିରହିଛି । ଯେତେଦୂର ମନେହୁଏ ଏହି ଶକ୍ତି ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ବରଂ କବି ଓ କାବ୍ୟନାୟକ ମନ କନ୍ଦରର ରୀତିମତ ଏକ ଆକାଂକ୍ଷା; ମାନବାତ୍ମାର ଏକ ନିରନ୍ତର ଶାଶ୍ୱତ ଅଭୀପ୍ସା । ଏହି ଅଭୀପ୍ସା ପରୋକ୍ଷ ବା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ତଦୀୟ କାବ୍ୟମାନସକୁ ସଦାସର୍ବଦା କରିଛି କବଳିତ ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ । ନିଜର ଚିନ୍ତାସମଗ୍ର, କର୍ମ ବା ସ୍ଥିତି ନେପଥ୍ୟରେ ଅଦୃଶ୍ୟ-ଅସୀମ ଅଥଚ ଶକ୍ତିମାନ ଏକ ହସ୍ତର ଅବସ୍ଥିତି ଓ ଇଂଗିତକୁ ସେ ସର୍ବଦା ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଏ ସବୁର ପ୍ରତିଫଳନ ସିଧାସଳଖ ଘଟିଛି ଏସବୁ କବିତାରେ, ଯଦ୍ୱାରା କବିତାଟିର ଭାଷା ସହଜ ସରଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବେଳେବେଳେ ଏହା ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ହୋଇପଡ଼ିଛି ତ ଅନ୍ୟବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟୋତ୍ତର ଇଲାକାରେ ରହସ୍ୟବାଦୀ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ଜୀବନବୋଧ ଭିତରେ ଏକ ତୁମୁଳ ସଂଘାତ ଏଠି ଅହରହ ଚାଲିଛି । ଏ ସଂଘର୍ଷ ଚେତନା ଗତ । ଏ ଗତି ଅନ୍ତଃସ୍ତରୀୟ, ଚେତନବଳୟ ଓ ନିଳୟ ଅନ୍ତର୍ଗତ । ତେବେ ମୋଟାମୋଟି ଉପରେ ଦରଦୀ କବି ଯେ ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ଜୀବନରେ ଏ ଅନ୍ତର୍ଚେତନା ବା ଚିନ୍ତା-ଚେତନାଗତ ସଂଘର୍ଷ-ସଂଘାତର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇଥାନ୍ତି, ଏକଥାକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରାଯାଇନପାରେ । ଏ ସଂଘର୍ଷ-ନିରବଧି । ଏ ସଂଘାତ ନିରନ୍ତର । ଏସବୁ ନିତିଦିନିଆ ଘଟଣା । ଏଗୁଡ଼ିକ ଯେତିକି ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସେତିକି ଅନ୍ତରଂଗ ଅନୁଭୂତି ମାତ୍ର । ଏଇଟା ବୋଧହୁଏ କବି ଜୀବନର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଖୋରାକ୍ । ଆଉ ଏଇ ଖୋରାକ୍ ହିଁ ଖୋରାକ୍ ଯୋଗାଇଛି ଏ କବିତା ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ।

କାବ୍ୟନାୟକ ଶତବାର ନିରାଶ, ହତାଶ ହୋଇ ପୁଣି ଆଶାର ଭେଳା ବାନ୍ଧିବାର ଆମ୍ଭେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁ । କାବ୍ୟନାୟକ ଜୀବନକୁ ଅନ୍ତରଂଗ ଭାବେ ଦେଖିଛି, ଜାଣିଛି, ଚିହ୍ନିଛି । ଶୁଖିଲା କାଠ ଗଣ୍ଡିଟି ପରି ଘାଟରୁ ଘାଟକୁ ଭାସି ଭାସି ଚାଲିଯାଇଛି କାବ୍ୟନାୟକ । ବୈଶାଖର ନିର୍ମମ ନିଦାଘ ଝାଞ୍ଜି ଓ ଶୁଖିଲା ପରିବେଶ ଭିତରେ କାବ୍ୟ ନାୟକର ଶୋଷିଲା ଓଷ୍ଠଯୁଗଳ ଟୋପାଏ ପାଣିକୁ ଆଶା ଓ ବିଶ୍ୱାସର ସହ ଅପେକ୍ଷାକରି ରହିଛି । ଅବଧୂତ ପରି ସେ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚାହିଁଛି ପରିବେଶରୁ, ପ୍ରକୃତିରୁ, ଜୀବ ଓ ନିର୍ଜୀବ ଜଗତରୁ । ଡହଡହ ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକରୁ କବି ଶିଖନ୍ତି ଜୀବନର ଜଟିଳତା । ଜୀବନ କେତେ ଦୁର୍ବହ, କେତେ ଜଟିଳ ଓ ନିର୍ମମ, କେତେ କଷ୍ଟକର, କେତେ ତୃଷ୍ଣା, କ୍ଷୁଧା, ହାହାକାର, ନିରାଶା, ହତାଶାର ତପ୍ତ ମରୁବାଲିପୂର୍ଣ୍ଣ ପଥ, ସେକଥା କାବ୍ୟନାୟକ ଜାଣିସାରିଛି । ପୁଣି ଅସହାୟ, ନିଃସହାୟ ଭାବେ ତାରୁଣ୍ୟ ବା ଯୌବନର ଉଦ୍ଦାମତା ମଧ୍ୟ ଫିକା ପଡ଼ିଯାଏ, ଶୁଖିଯାଏ, ଆଉ ଅସହାୟତାକୁ ବାଧହୋଇ ଗ୍ରୀବାମଣ୍ଡନ କରେ । ଏଇଠି ମଧ୍ୟ କବି ବା କାବ୍ୟନାୟକ ଆଶାରହିତ ଜୀବଟିଏ ପରି ପ୍ରଶ୍ୱାସ ରହିତ ହୋଇଯାଇନାହିଁ, ନିବେଦ ବା ନିଷ୍ପ୍ରାଣ ହୋଇଯାଇ ନାହିଁ । ମାନବଶିଶୁ ଏଇଠି ନିଶ୍ଚିହ୍ନ ହୋଇଯାଇ ନାହିଁ । ଦୁଃଖ-ଯନ୍ତ୍ରଣାକୁ ପ୍ରତିହତ କରିଛି ସେ । ଝଂଜା ସହ ମୁକାବିଲା କରି ସେ ବଞ୍ଚିଛି- ସେଇଥିରେ ହିଁ ତା'ର ବିଜୟ ।

ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଛାଇ-ଆଲୁଅର ଛିଟ ଅଗଣାରେ, ସମୟର ଚୌଛକୀରେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣବିଭାରେ କାବ୍ୟନାୟକର ଛଳଛଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଭାସିତ । ତଥାପି ତଥାପି ମଧ୍ୟରେ କାବ୍ୟନାୟକ ଶତେକ ଝଞ୍ଜା ସତ୍ତ୍ୱେ ଜୀବୀତ । ଗ୍ରୀଷ୍ମର ନିର୍ମମ ନିଦାଘ ଓ ଆଶାଶୂନ୍ୟ ଆକାଶରେ ଜଳୀୟ କଣାର ଅନୁପସ୍ଥିତି ସତ୍ତ୍ୱେ ପ୍ରବଳରୁ ପ୍ରବଳ ଅସ୍ତିବାଦୀ- ସାକାରାତ୍ମକ ଭାବ ନେଇ ସେ ଦେଖିଛନ୍ତି ବର୍ଣ୍ଣିଳ ଆଶାର ମେଦୁର ମେଘମହ୍ଲାର । କୁହାଯାଏ ନାହିଁ କି- Hope: thy name is life- ଜୀବନର ଅନ୍ୟ ନାମ ହେଉଛି ଆଶା । ଆଶାରୁ ଆରମ୍ଭ ଜୀବନର । ଆଶାର ଶେଷରେ ସବୁକିଛି ନିଃଶେଷ ହୁଏ । ଆସେ ମୃତ୍ୟୁ, ଶୂନ୍ୟତା ଓ ହାହାକାର । ଏହା ହିଁ କବିଦର୍ଶନ । କବିଙ୍କର ଏହି ସ୍ଥିତିବାଦୀ ଓ ମହାଭାରତୀୟ ଦର୍ଶନକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରିବା ସମୟରେ କବି ବୈକୁଣ୍ଠନାଥଙ୍କ ଏକ ସମଭାବୋକ୍ତି ମନେପଡ଼େ ।

"ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ, ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ ଅନ୍ଧକାର ଭେଦି
ଅମୃତ ପରାଣ ସୂର୍ଯ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଚଳେ ଖେଦି
ପୁଣି ଜନ୍ମ, ପୁଣି ମୃତ୍ୟୁ, ଯାତ୍ରା ନୁହେଁ ଶେଷ
ବିକଶିତ ଲୀଳା ପଦ୍ମ ସୁମଧୁର କ୍ଳେଶ ।"[୦୪]

କବି ବୈକୁଣ୍ଠନାଥଙ୍କ ପରି ଜୀବନ ଓ ମୃତ୍ୟୁ, ଆଲୋକ ଓ ଅନ୍ଧାର ତଥା ଦିବା-ରାତ୍ରର କ୍ରମାନ୍ୱୟତା ଉପରେ ପ୍ରତ୍ୟୟୀ ହୋଇପଡ଼ିଛନ୍ତି କବି ଅଭୟ ଦାସ । ଜୀବନ ପ୍ରତି ଏକ ନିରାସକ୍ତ ନୁହେଁ ଆସକ୍ତ ଅଥଚ ଜଟିଳ ଜିଜ୍ଞାସାବୋଧ ଯେ ତଦୀୟ କାବ୍ୟମାନସକୁ କେବଳ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରି ରଖିଛି ତାହା ନୁହେଁ, ଅପରନ୍ତୁ ଏହା ମସ୍ତକ ଉପରେ ଜାରିରଖିଛି ଏକ ପ୍ରଶ୍ନିଳ ଘନଘଟା । ସୁତରାଂ ଜୀବନର

ଦୁର୍ଦ୍ଦମନୀୟ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ଓ ଇଚ୍ଛା ତଦୀୟ କାବ୍ୟମାନସକୁ ଛତ୍ରେଛତ୍ରେ ଛୁଇଁ ଛୁଇଁ ଯାଇଛି । ତଦୀୟ ନିଗୂଢ଼ ବେଷ୍ଟନୀ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିଛି ଓ ସଂବେଦନ, ଆଲୋଡ଼ନ, ସମ୍ମୋହନ ତଥା ରୋମାଞ୍ଚ-ରୋମନ୍ଥନ ସୃଷ୍ଟି ମଧ୍ୟ କରିପାରିଛି । କାରଣ ଇଚ୍ଛା-ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ, ଆଶା-ଅଭୀପ୍ସାର ପୁଷ୍କରିଣୀ ତାଙ୍କର ଶୁଷ୍କ ହୋଇଯାଇନି । କାରଣ ସେ ଜାଣନ୍ତି ସେ ଅମୃତର ସନ୍ତାନ, ଆଲୋକର ସନ୍ତାନ, ଭାରତର ସନ୍ତାନ, ବେଦ-ଉପନିଷଦର ସୂକ୍ତିଜ ବିଶୁଦ୍ଧ ଚେତନାର ସନ୍ତାନ, ଜୀବନର ସନ୍ତାନ । ସେ ସଦାସର୍ବଦା ସମ୍ଭବା ଓ ସ୍ୱୟଂସଂପୂର୍ଣ୍ଣ । ସେ ପ୍ରସନ୍ନଚିତ୍ତ, ସେ ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞ । ସୁଖ ବା ଦୁଃଖରେ ଅସ୍ଥିର ନହୋଇ ତଦୀୟ କାବ୍ୟନାୟକ ତେଣୁ ନିଶ୍ଚଳ ଚିତ୍ତରେ ଭବିତବ୍ୟ ବା ଆସନ୍ନ ଭବିଷ୍ୟକୁ ଅପେକ୍ଷା ମାତ୍ର କରିଛି କାରଣ ଅନୁଭବ ତା'ର ମହାମନ୍ତ୍ର; ବିମୁକ୍ତି ଓ ଆଲୋକ ତା'ର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

କବି ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଯେ ସେ ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଓ ଶିକ୍ଷକ । ଜୀବନରେ ଦୁଃଖ ତ ଶାଶ୍ୱତ ସତ୍ୟ । ହଁ ଏହା ମଧ୍ୟ ସତ ଯେ, ଦୁଃଖ କେବଳ ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟ ନୁହେଁ । ସଂସାର କେବଳ ଯେ ଗୋଟିଏ ବିଶୁଦ୍ଧ ଉପାଦାନକୁ ନେଇ ଚଳିପାରେ ନାହିଁ ଏକଥା କବି ଜାଣନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଏହା କହିବା ଯଥାର୍ଥ ହେବ ଯେ, "ଦୁଃଖ ସତ୍ୟମ୍" ବା "ଦୁଃଖ ହିଁ କେବଳ ସତ୍ୟ" କଥାଟା ଏକମାତ୍ର ନିର୍ଭୁଲ ସତ୍ୟ ଉପରେ ପର୍ଯ୍ୟବେସିତ ନୁହେଁ । ଜୀବନରେ ସକଳ ପ୍ରକାରର ଦୁଃଖ-ଯନ୍ତ୍ରଣା-ବେଦନା-କଷଣର ବୋଝକୁ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ଧରିରଖିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଢ଼େଙ୍ଗର ପ୍ରୟୋଜନ ହୁଏ ତା'ରି ଅନ୍ୱେଷଣାନୁସଂଧାନରେ ମଣିଷ ଅହରହ, ନିରବଧି, ନିରଳସ ଓ ନିରନ୍ତର ବ୍ରତୀ ଓ ବୈଶାସ୍ତ୍ରୀ । ସେ ପ୍ରକୃତରେ ସେ ଢ଼େଙ୍ଗର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରୁନି, ଅପରନ୍ତୁ ସେ କରୁଛି ବା ଜାରିରଖିଛି ଏକପ୍ରକାରର ସଂଘର୍ଷ ଓ ଆତ୍ମସଂଘାତ ଓ ସଂଗ୍ରାମ । ସେ ଢ଼େଙ୍ଗ ହେଉ କି ସଂଗ୍ରାମ ହେଉ, ଉଭୟେ କିନ୍ତୁ ଅଦୃଶ୍ୟ, etherial ଚେତନାର ବ୍ୟାପାର । ତା'ରି ସ୍ପର୍ଶରେ ନିଥର ମରୁର ଜୀବନ ହୁଏ ସ୍ୱତଃସ୍ଫୂର୍ତ୍ତ, ପ୍ରଗଳଭ, ବାଙ୍ମୟ ଓ ଚଳଚଞ୍ଚଳ । ସେ ଅମୃତମୟ ଆଶା ଓ ଚେତନା (ଢ଼େଙ୍ଗ)ର ସ୍ପର୍ଶରେ ଜୀବନ ହୁଏ ମଧୁମୟ ଓ ଅମୃତମୟ । କବି ଶ୍ରୀ ଦାସ ଏ ମର୍ମରେ ଅନୁଭବ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଏ ଜୀବନ ଓ ଜୀବଜଗତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଳି-ଛକ-ମୋଡ଼ରେ ରହିଛି ଗହ୍ୱର ବା ଖୋଲ । ସେ ଗହ୍ୱରରେ ରହିଛି ମଧୁ ଓ ଅମୃତ । ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଛନ୍ଦରେ, ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ମୋଡ଼ରେ, ପ୍ରତିଟି ସତ୍ତାରେ ରହିଛି ଅମୃତରୂପୀ ମଧୁର ସତ୍ତା-ମଧୁସତ୍ତା । ସେ ମଧୁ ସନ୍ଧାନରେ ବାହାରିଛନ୍ତି କବି ଶ୍ରୀ ଦାସ । ଜୀବନରେ ଶତେକ ଯନ୍ତ୍ରଣା, ଦୁଃଖ, କଷଣ, ରୂପ-ରସ-ଗନ୍ଧ ଭିତରେ ଯେ ମଧୁମୟ ଅମୃତର ଶାଶ୍ୱତ ଉପଲବ୍ଧି ରହିଛି ଏକଥା କାବ୍ୟନାୟକ ଅନୁଭବ କରେ ମର୍ମେ ମର୍ମେ । ସେ ତା'ର ସନ୍ଧାନ ଲାଗି ବ୍ୟାକୁଳ । ଅତଏବ ଶତେକ ଝଡ଼, ଝଞ୍ଜା, ବିପତ୍ତି, କଷଣ, ଦୂଷଣ, ପ୍ରପୀଡ଼ନ, ଉତ୍ପୀଡ଼ନ ତଥା ଲହୁ-ଲୁହାଣର ପର୍ବ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ଅପେକ୍ଷାମାଣ ସେହି ମଧୁମୟ ଅମୃତ ପାଇଁ ।

ଉପନିଷଦର ଏହି 'ମଧୁ' ତତ୍ତ୍ୱ ବା ଅମୂର୍ତ୍ତାମୃତ ତତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ କବି ଚେତନା ଅଧିଷ୍ଠିତ ଥିଲାପରି ମନେହୁଏ । ବାସ୍ତବ-ଅବାସ୍ତବ, ଦୃଶ୍ୟ-ଅଦୃଶ୍ୟ, ଶ୍ରାବ୍ୟ-ଅଶ୍ରାବ୍ୟ, ଦିବା-ରାତ୍ର, ଆଲୋକ-ଅନ୍ଧକାର, ପ୍ରାପ୍ତି-ଅପ୍ରାପ୍ତି, ସ୍ୱପ୍ନ-ସ୍ୱପ୍ନଭଂଗ, ପ୍ରିୟ-ଅପ୍ରିୟ, ଶାଶ୍ୱତ-ଅଶାଶ୍ୱତ ଓ ମୂର୍ତ୍ତ-ଅମୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁସନ୍ଧାନୀ ତଥା ଅନୁସଂନ୍ଧିତ୍ସୁ ମଣିଷର ଚେତନା ସମକ୍ଷରେ ହଠାତ୍ ଉଭାହୋଇଯାଏ ତା'ର କାବ୍ୟ ବସ୍ତୁସତ୍ତା, ଯାହା ଏକ ଶାଶ୍ୱତ ସ୍ୱାଭିମାନର ସନାତନ ରୂପ ମାତ୍ର । ପରୋକ୍ଷ ରୂପେ ଲେଖକୀୟ ଉପନିଷଦୀୟ ତାତ୍ତ୍ୱିକ ମତ ଏହା ଯେ, ଏହି ଅଦୃଶ୍ୟ ଅଜ୍ଞାତ ସତ୍ତାର ଅନୁସନ୍ଧାନ ଲାଗି ଏତେସବୁ ଫାର୍ଶ, ଏତେସବୁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ-ସଂଘାତ-ସଂଘର୍ଷ, ସଂଗ୍ରାମ-ବିପ୍ଳବ ଏବଂ ଉତ୍କଣ୍ଠା ଓ ଶ୍ଳେଷ । ବାସ୍ତବିକ୍ ଏହାହିଁ ଜୀବନ । ଏଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟତିରେକ ଜୀବନ ପ୍ରାଣହୀନ, ସ୍ୱାଦହୀନ, ବର୍ଣ୍ଣହୀନ ଏବଂ ଔଜଲ୍ୟ ରହିତ । ବୋଧହୁଏ ଏହା ହିଁ ଇତିମଧ୍ୟସ୍ଥ ଲେଖକୀୟ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ମତ ଓ ମନ୍ତବ୍ୟ ।

ସଠିକ୍ ରୂପେ ବୁଦ୍ଧି ଓ ବୋଧିର ମଧୁର ସମନ୍ୱୟ କବିତାଟିରେ ଘଟିଛି ବୋଲି ମନେହୁଏ । ଜୀବନ ଦର୍ଶନ, ରହସ୍ୟବୋଧ, ବୌଦ୍ଧିକତା, ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ଭାବନା ଏହାର ଏକ ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱ । ଏସବୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ଏକ ସାହିତ୍ୟସୁଲଭ ସାମାଜିକ ଅଂଗୀକାରବଦ୍ଧତା ବା ସାର୍ବକାଳିକ ପ୍ରତିବଦ୍ଧତା କବିମାନସ ଏବଂ କବିତାର ସ୍ନାୟୁର ସରହଦ୍ ମଧ୍ୟରେ ଗୁଞ୍ଜରିତ ଓ ମର୍ମରିତ ମାତ୍ର । ଜୀବନ ଯେ କେବଳ ଆହ୍ଲାଦୋଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ଆନନ୍ଦୋଦ୍ଦିଷ୍ଟ ତାହା ନୁହେଁ । ବିଶ୍ୱ ନାଟ୍ୟଗୁରୁ William Shakespeare ଥରେ ଡାକିହାକି କହିନଥିଲେ କି-"Life is not a bed of rose." ଗୋଲାପର ଛିନ୍ନ ପାଖୁଡ଼ା ବିଛୁରିତ (dispersed petals of rose) ବା ସଜ୍ଜିତ ଶଯ୍ୟା ଜୀବନ ନୁହେଁ କି ଯୌବନ ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏସବୁର ଯବନିକା ଦୁଃଖର ଅଗଣାରେ ପାତ ହୋଇଥିଲାବେଳେ ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟ ସୁଖର ଅଗଣାରେ ବିଛୁରିତ । ସୁତରାଂ ଜୀବନରେ ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ ଉଭୟ ଜରୁରୀ । ନିରାଶାରେ ଭଗ୍ନମନ ହେବା ସଚ୍ଚା ଶିଳ୍ପୀ ପ୍ରାଣର ମର୍ମକଥା ନୁହେଁ । ଜୀବନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ଯଥାକାଂକ୍ଷା ଅଭୀଷ୍ଟ ଫଳପ୍ରାପ୍ତି ନହେଲେ, ସେ ତା'ର ମନାନୁସାରୀ ଚିତ୍ର ସୃଷ୍ଟି କରିନପାରିଲେ, ଭଗ୍ନ ମନୋରଥ ହୋଇ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇପଡ଼ିବା ପରି କବି, ସୃଷ୍ଟିର ଏ ସାଧାରଣ ଆପେକ୍ଷିକ ସତ୍ୟ (Relative truth) ଯାହାକୁ ଆମ୍ଭେ ଦୁଃଖ-ସୁଖ, ଆନନ୍ଦ-ବିଷାଦ, ବା ଛାଇ ଓ ଆଲୁଅ ବୋଲି କହୁ, ତାହାକୁ ଉପଲବ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ଭଂଗାଗଢ଼ାର ଉତ୍ସାହ-ହତୋତ୍ସାହ-ହୀନୋତ୍ସାହ ଓ ଜୀର୍ଣ୍ଣୋତ୍ସାହ ମଧ୍ୟରେ ମଣିଷ ବେଳେବେଳେ ନିରୁଦ୍‌ବେଗ, ନିରାକାଂକ୍ଷ ଏବଂ ନିରଭୀପ୍ସ ରୁହେ । ମାତ୍ର ସମାଜର ବା ଜୀବନର ଏହି ଘଟଣାଟି ଉପରେ ଆଲୋକପାତ

ଓ ଅନୁଶୀଳନ ପୂର୍ବକ କବି ତା'ର ନିରାକରଣରେ ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞ ହେବାର ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିବା ସହିତ ନିରାଶାରେ ଭାଂଗିନପଡ଼ି ଅମୃତର ସନ୍ତାନବତ୍ ନିତ୍ୟ କଳ୍ପନାର ବିନିଯୋଗରେ ପ୍ରତିଭାର ଶେଷତମ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସକୁ ସ୍ଫୁରିତ କରିବାର ଅଭୀପ୍‌ସାକାଂକ୍ଷା ପୋଷଣ କରିବା ଜରୁରୀ ବୋଲି ମତବ୍ୟକ୍ତ କରନ୍ତି । ଜୀବନର ପ୍ରାତ୍ୟହିକ ପରାଜୟକୁ ବିଜୟର ପ୍ରାଥମିକ ସୋପାନ ବା ପ୍ରସ୍ତ ବୋଲି ଧରିନେବା ଉଚିତ୍ । ଆଶାକୁ ଆହୁରି ସଜଳ ଏବଂ ସଫଳତାମୁଖୀନ କରିବା ଦରକାର । କବି ବୈକୁଣ୍ଠନାଥଙ୍କ ଉକ୍ତିଟିଏ ଏଠାରେ ମନେପଡ଼େ-

"ସକଳ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟବୋଧ, ଭ୍ରାନ୍ତି ଅବିଶ୍ୱାସ
ସହସ୍ର ଆକ୍ଷେପ କ୍ଷୋଭ, ଅଶାନ୍ତି ନିରାଶ
ସବୁ ସେହି ସୃଷ୍ଟି ଲାଗି ଦେଇ ଶେଷ ଦାନ
ନୀରବେ ଅଶେଷ ମଧ୍ୟେ ହେବୁରେ ନିର୍ବାଣ ।"୦୫

ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କବିତାସୁଲଭ ଶବ୍ଦ ଓ ବାକ୍ୟର ମାତ୍ରା ସୁସ୍ଥ ଓ ପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ମନେହୁଏ । କେବଳ କେତୋଟି ମୋଡ଼ରେ ଅଧିକ ଶାଣିତ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ପାରିଥା'ନ୍ତା ମାତ୍ର ଏହା ଏକାନ୍ତ ମନ୍ମୟ ବିଷୟ । ତେବେ ଶବ୍ଦ ବସାଣର ମୁଖ୍ୟ କଥାଟି ହେଉଛି ଭାବସଂପାଦ । ଭାବ ହିଁ ମୁଖ୍ୟକଥା । ତେବେ ମୋଟାମୋଟି ଉପରେ କବିତାଟିର ଆଙ୍ଗିକ ବିଭବ ଓ ବିଭାବ ଖୁବ୍ ସବଳ ଓ ସଫଳ । ଏ ଉକ୍ତିଟିର ସତ୍ୟତା ପ୍ରତିପାଦନ ନିମନ୍ତେ ନିମ୍ନୋକ୍ତ ପଙ୍‌କ୍ତିଟିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଉ- "ଗୋଟେ ଅଙ୍କାବଙ୍କା/ ପାଦଚଲା ମାଟିଆ ରାସ୍ତା/ ଯେଉଁଠି ବାରମ୍ବାର/ ଧୂଳିଧୂସରିତ ହୁଏ;/ ନିଷ୍ଠୁର ଥୁଣ୍ଟା ପଥର ଖଣ୍ଡରେ/ ରକ୍ତାକ୍ତ ହୁଏ/ ଜଣେ ଅଜେୟ ପଦାତିକର ଦୁଇପାଦ ।"୦୬ ଭାଷା କବିତାର ଶରୀର । ଭାବ ହେଉଛି ଆତ୍ମା । ଆତ୍ମା ତ ଶାଶ୍ୱତ । ତେବେ ଅର୍ଥରୂପୀ ଆତ୍ମା ଅକ୍ଷତ । ସର୍ବୋପରି ଅର୍ଥ- ନିରବଧି ପ୍ରବାହିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭାଷାରୂପୀ ଶରୀରର ଆବଶ୍ୟକତା ଅଛି । କାରଣ ଆତ୍ମା ଯେତେଯାହା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଭାବ ଯେତେ ସଂଚରଣଶୀଳ ହେଲେ ଶୁଦ୍ଧା ଶରୀର ବା ଶବ୍ଦରୂପୀ ନାୟିକା ପରିପ୍ରକାଶର ମାଧ୍ୟମରୂପେ ନିତାନ୍ତ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ । ଏଠାରେ କବିଙ୍କର ତଦନୁରୂପ ଭାବ ପରିପ୍ରକାଶାର୍ହ ଉଚ୍ଚତା ଥିଲାପରି ମନେହୁଏ । ସେହିପରି କବି ଶ୍ରୀ ଦାସ ତତ୍ପରେ ଭାବପ୍ରକାଶ ନିମନ୍ତେ ସାନ୍ଦ୍ରତମ ଶବ୍ଦର ପୌନପୌନିକତା ତଥା ଆଳଂକାରିକ ମସୃଣତାର ବ୍ୟବହାର ପୂର୍ବକ କହନ୍ତି-

"କେବେକେବେ ଭଦ ଭଦଳିଆର
ସୁଗମ ସଂଗୀତ,
ମେଘମେଦୁର ଆକାଶର
ଥମ୍ ଥମ୍ କୋହ ଓ
ଆଷାଢ଼ ଆକାଶର
ଚପଳା ଚମକ
ମୋତେ ବିଭୋର କରେ ।"୦୭

ଭାବ ପରିପ୍ରକାଶର ମାଧ୍ୟମ ଏଠାରେ ଯେତିକି ମନ୍ମୟ (subjective) ସେତିକି ବ୍ୟକ୍ତିଗତ (individual) ମଧ୍ୟ । ଯେପରି ଦିନେ ରବୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଚୟନ କରିଥିଲେ ନିଜସ୍ୱ ଛନ୍ଦ, ନିଜସ୍ୱ ସଂଳାପ ଓ ଶବ୍ଦ, କବି ଅଭୟ ବାବୁ ମଧ୍ୟ ତଦନୁରୂପ ଚୟନ କରିଛନ୍ତି ଏକାନ୍ତ ନିଜସ୍ୱ ଶୈଳୀ । ସେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶୈଳୀର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ନୁହଁନ୍ତି ଯେ, ତାହାପାଇଁ ସେ ଭାବନା ସହ କରିବେ ସାଲିସ୍ ବା କୌଣସି ପ୍ରକାର ଚୁକ୍ତି । ଯଦି କୌଣସି ପ୍ରକାରର ଚିନ୍ତାଚେତନା ବା ଶୈଳୀ ଦ୍ୱାରା କବି ଶ୍ରୀ ଦାସ ପ୍ରଭାବିତ, ତେବେ ତାହା ହେଉଛି ତାଙ୍କ ନିଜସ୍ୱ ତଥା ତଦୀୟ ଆତ୍ମାର ଇଂଗିତ । ସେଥିପାଇଁତ ସେ ଭରାନଈର ସୁଅରେ ଶୁଖିଲା କାଠଗଣ୍ଡିଟେ ପରି ଭାସି ଭାସି ଘାଟରୁ ଘାଟକୁ ଗଲାପରେ ବା ଶୁଖିଲା ନଈର ଦନ୍ତୁର ପଠାରେ ଟୋପାଏ ପାଣିକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବା ପରେ ମଧ୍ୟ ଆଶାରତ । ସେ ଆତ୍ମାର ଡାକରାକୁ ଶୁଣିଛନ୍ତି । ସେ ଜୀବନ, ଆହ୍ଲାଦ ଓ ଆଲୋକକୁ ଅପେକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି ।

କବି ଜୀବନକୁ ତିଳତିଳ କରି ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । ଜୀବନର ସମସ୍ତ ଫର୍ଦ୍ଦ ଯେ ଇଚ୍ଛାନୁସାରୀ, ଆକାଂକ୍ଷାନୁସାରୀ ହେବ ତା'ର କିଛି ମାନେନାହିଁ, ହୋଇପାରେ ସମୁଦ୍ରରେ ମୁକ୍ତାକାଂକ୍ଷୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ଆଞ୍ଜୁଳାରେ ସବୁବେଳେ ମୁକ୍ତା ନମିଳି ବିଷଧର ସର୍ପ ମଧ୍ୟ ମିଳିପାରେ (?) ! ଜୀବନ ସ୍ୱାଭାବିକ ରୀତିରେ ପ୍ରତାରଣା ଦେଇଛି କବିଙ୍କୁ । କିନ୍ତୁ ସେ ପ୍ରତାରଣା ତାଙ୍କ ଲାଗି ହୋଇଛି ପ୍ରେରଣାର ମହୋତ୍ସ । ସେହି ପ୍ରେରଣା, ସେହି ଆଶାକାଂକ୍ଷା, ଅଭୀପ୍‌ସାକୁ ପାଥେୟ କରି ସେ ଜୀବୀତ ଓ ଆଗକୁ ବଢିବାକୁ ନିଶ୍ଚିତ । ଦୁଃଖ, ଯାତନା-ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଘୂର୍ଣ୍ଣିରେ ତଦୀୟ ଜୀବନ ନଈରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି ବିଚଳନ । ଏଥିରେ ହତୋତ୍ସାହ ବା ଜୀବନବିମୁଖ ନହୋଇ କବି ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ହୋଇଛି ଅସ୍ତିବାଦୀ ଓ ସାକାରାତ୍ମକ ।

ବୈଫଲ୍ୟ, ନୈରାଶ୍ୟ, ଦୁଃଖ-ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ବେଦନାଦିକୁ ସୁଖ ଓ ଆହ୍ଲାଦ ସୁଲଭ ସ୍ୱାଭାବିକ ରୀତିରେ ଗ୍ରହଣ କରି କବି ଜୀବନକୁ ଓ ତା'ର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଗତିଭଂଗୀକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଦେଖିବାର ଦୃଷ୍ଟିଭଂଗୀ ଶିକ୍ଷା କରିଛନ୍ତି । କବି ଚେତନା ସେଥିପାଇଁ କେଉଁ ଅଜ୍ଞାତ ପ୍ରଶ୍ନକର୍ତ୍ତାର ଉତ୍ତରରେ ଜୀବନକୁ ତା'ର ସମସ୍ତ ଛନ୍ଦପତନ ସହିତ ସ୍ୱୀକାର କରିନେଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ସେଇଥିପାଇଁ ତ ଦାର୍ଶନିକ କବି ନିର୍ଲିପ୍ତ ଭାବରେ ଦୃପ୍ତକଣ୍ଠରେ ଶୁଣାଇଦେଇଛନ୍ତି-

"କେବେ ମୁଁ ଭରା ନଈ ସୁଅରେ
କାଠଗଣ୍ଡି ପରି
ଭାସି ଭାସି ଚାଲେ

ଘାଟରୁ ଘାଟକୁ ତ
କେବେ ପୁଣି
ଶୁଖିଲା ନଈର ଧାରରେ
ପାଣି ଟୋପେକୁ ଅପେକ୍ଷା କରେ
ମୋ ତୃଷାର୍ତ୍ତ ଦୁଇ ଓଠ ।"[୦୮]

କବି ଅପେକ୍ଷାମାଣ । କବି ଆଶାୟୀ । ଅସୀମ ପଥର ଯାତ୍ରୀ ସେ । ପଥିକର ଧର୍ମ-ଧାରଣା ନେଇ ସେ ଜୀବୀତ । ଯାତ୍ରାର ପ୍ରାପ୍ତି-ଅପ୍ରାପ୍ତି, ପାଇବା-ହଜାଇବାକୁ ନେଇ ଚିନ୍ତା କରିବା ଆଦୌ ଦରକାର ନାହିଁ । ତା'ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏତିକି ଯେ ଯାତ୍ରାର ପଥ ଶେଷ କିପରି କରିବ । ଅଥଚ ଯା'ଭିତରେ କବିଙ୍କର ଜୀବନକୁ ଭଲପାଇବା ବା ଜୀବନ ପ୍ରତି ଦୁର୍ବଳତା ଥିବାକଥା ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ । କବି ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ସେଦିନ ଅନୁରୂପ ବକ୍ତବ୍ୟ ରଖିନଥିଲେ କି ତାଙ୍କ କବିତାଳୟରେ ? "ନିଃସଂଗ ପଥିକ ଭାଷେ ନାହିଁ ଦୁଃଖ ବିଫଳତା ଲାଜ/ବସନ୍ତ, ପଉଷ, ଗ୍ରୀଷ୍ମ ସକଳର ମୁହିଁ ଅନୁରାଗୀ । ମୃତ୍ୟୁ ଶଙ୍କା ଲାଭହାନି ଭାଳିବାକୁ ନାହିଁ ଅବକାଶ/ ମଂଗଳ ଭରସା ରଖି ଚଳେ ନିତ୍ୟ ବିଧାନର ଦାସ ।"[୦୯] ମଣିଷ ଯେ ବିଧାତାର ବିଧିର ଦାସତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରିଛି, ଏକଥା କବି ଚେତନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱୀକୃତ ହୁଏ । ସର୍ବଜନବିଦିତ ଅଥଚ ଜୀବନର ଏହି ସାରସତ୍ୟ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିବା ଆଦୌ ସଳଖ ନୁହେଁ ବରଂ ସର୍ପିଳ-ଜଟିଳ-କୁଟିଳ । ଏସବୁ ଦାର୍ଶନିକତା କବିଙ୍କ ଏ କବିତାଟିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟଜ୍ଞାତ ହୁଏ ।

କବି ଶ୍ରୀ ଦାସଙ୍କ ଏ କବିତାଟି ଅନୁଶୀଳନ କଲାବେଳେ 'ଦୁଃଖ ସତ୍ୟମ୍' କଥାଟା ଏକାବେଳେ ଯେ ସତ୍ୟ ନୁହେଁ ଏକଥା ଜ୍ଞାତ ହୁଏ । ଦୁଃଖର ଓଜନ ଅଧିକ ହୋଇପାରେ । ମାତ୍ର ଏହି ଅପରିମେୟ ଦୁଃଖକୁ ଓହଳାଇ ରଖିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଡ଼େଙ୍ଗର ପ୍ରୟୋଜନ, ତାହା କବିଙ୍କ ପାଖରେ ଅଛି । ଏହି ଡ଼େଙ୍ଗହିଁ ବାସ୍ତବରେ ଜୀବନର ମୂଳାଧାର, ସ୍ୱପ୍ନର ମୂଳାଧାର ଓ ସଫଳତାର ମୂଳାଧାର । ବାସ୍ତବରେ ଏଇ ଏତିକି ଉପଲବ୍ଧି ନିମନ୍ତେ ବିତିଯାଏ ତମାମ୍ ଜୀବନ । ସ୍ୱପ୍ନ ଭଳି, ସ୍ମୃତି ଭଳି ଏହା ଜୀବନାନ୍ତରୀକ୍ଷରେ ଚକ୍‌ଚକ୍ ମାରି ଉଭେଇଯାଏ । ଆଉ ଆମେ ତାକୁ ଖୋଜୁ । ଏଇ ଅନ୍ୱେଷାରେ ବିତିଯାଏ ଜୀବନ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଅନ୍ୱେଷା ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ବିଶ୍ୱାସ ବା ଆନନ୍ଦର ଇଚ୍ଛା ଟିକକ ଦରକାର ତାହା ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇଁ ଓ ସମାଜ ପାଇଁ । ଏ କାଳର ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ତଥା ଆଗଧାଡ଼ିର ସାହିତ୍ୟିକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରଥ ତାଙ୍କର 'ମଧୁସଂଧାନ' ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଯାହା କୁହନ୍ତି, ଯେଉଁ ଅନୁରୂପ ଉପନିଷଦୀୟ ଚେତନା କଥା ପ୍ରଖାପନ କରନ୍ତି ତାହା ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାରଯୋଗ୍ୟ- "ଧରାଯାଉ କେହିଜଣେ ହାରିଯାଇଛି । ତା'ଆକାଶରୁ ପବନ ସରି ଆସୁଛି । ସେ ନଇଁ ଆସୁଛି ଦୁର୍ବହ ବୋଝ ତଳେ ଶୋଇଯିବ; ପେଷି ହୋଇଯିବ । ଏତିକିବେଳେ ଅକସ୍ମାତ୍ ତାକୁ ଚାହିଁ ଜଣେ ଖିଲିଖିଲି ହସିଦେଇଛି । ସେତିକିରେ ସେ ତେଜିଉଠିଛି । ଏଇ ହସ ଧରିବାକୁ ହାତ ବଢ଼େଇ ଦେଇଛି । ହସ ଘୁଞ୍ଚିଯାଇଛି ଗହୀରରୁ ଗହୀରକୁ । ଓଟାରିହୋଇ କିଛିବାଟ ବୁଡ଼ିଗଲା ପରେ ହୁଏତ ଆଖିରେ ନିଆଁ ଝୁଲ ଫୁଟେଇ ଆକାଶକୁ ହିଁ ସେ ଚିତ୍‌କାର କରିଛି । "ମୋତେ ଅଗ୍ନି ଦେ, ଆଲୋକ ଦେ, ଅମୃତ ଦେ, ଭରିଦେ ମୋର ବିବର । ଏଇ ଗହୀରରୁ ମୋର ଅଭିଯାନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ନିଟୋଳ ସୁଧା ବିନ୍ଦୁପରି ଗୋଟିଏ ଜହ୍ନ ରାହୁର ମୁହଁରେ ପଶି ବାହାରିଯାଏ । ତାକୁ ଚୋବାଇବାକୁ ତା'ର ଦାନ୍ତ ନାହିଁ । ଜୀର୍ଣ୍ଣ କରିବାର ଉଦର ନାହିଁ । ଥରେ ଗିଳିଦେଲେ ପୁଣି ଗିଳିବାକୁ ସେ ତା'ପଛରେ ଗୋଡ଼େଇଥାଏ । ତାକୁ ସେ ଆକାଶସାରା, ଜୀବନସାରା ଖୋଜୁଥାଏ । ପାଏକି ପାଏନା କହିବା ଦୁଷ୍କର ।"[୧୦] ମଣିଷ ମଧ୍ୟ ସୁଖ-ଧୂମ ପଛରେ ଧାଏଁ । ଏହି ଆକାଶ କୁସୁମ ପଛରେ ଧାଇଁ ଧାଇଁ ରାହୁରୂପୀ ମଣିଷର ବିତିଯାଏ ତମାମ୍ ଜୀବନ । ଏକଥା ହିଁ ଏଠାରେ ପ୍ରଖ୍ୟାପିତ । ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନର ଇତିବୃତ୍ତ ଏଠାରେ କବି ଶ୍ରୀ ଦାସ ଏଇ ଗୋଟିକେତେ ଧାଡ଼ିରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାରେ ସଫଳ ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ନତୁବା ସେ କି କହିପାରନ୍ତେ-

"ଡ଼ହ ଡ଼ହ ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକରୁ
ମୁଁ ଶିଖେ ଜୀବନର ଜଟିଳତା
ତ କେବେ ପୁଣି
ଅନେକ ଅସହାୟତାର
ଛତ୍ରଛାୟା ତଳେ
ବସାବାନ୍ଧେ ମୋର ତାରୁଣ୍ୟର
ବାଇ ଚଢ଼େଇ ।"[୧୧]

ପୁଣି ସେ ଅସହାୟତାର ମାୟାଜାଲରେ ପଡ଼ି ହାର୍ ମାନିନେଇ ନାହାନ୍ତି । ବାରମ୍ବାର ଅପହସିତ, ବିଡ଼ମ୍ବିତ, ବ୍ୟଥିତ ଓ ଅବାଞ୍ଛିତ ହେବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମ୍ଭେ ଉଚ୍ଚଡାଳରେ ବସିଥିବା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ବିହଙ୍ଗ ଉପରକୁ ଜାଲ ନିକ୍ଷେପ କଲାପରି ଆଶା ଭାଙ୍ଗୁନାହୁଁ । ସୁଖକୁ ହଜମ କରିବାର ଶକ୍ତି ଆମ୍ଭପାଖରେ ନାହିଁ । ଦୁଃଖକୁ ଐକାନ୍ତିକ ଭାବେ ଓହଳାଇ ରଖିବାର ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ଆମ୍ଭଠାରେ । ଏହା ସମ୍ଭବ ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତିର ପ୍ରାପ୍ତ୍ୟାଶା ରୂପୀ ଡ଼େଙ୍ଗ ଦ୍ୱାରା । ତେବେ ଉପନିଷଦର ଏକ ସୁନ୍ଦର କଥା ଏବେଳରେ ସ୍ମୃତିପଟ୍ଟରେ ଉଙ୍କିମାରେ-

"ମଧୁବାତା ଋତାୟନ୍ତେ ମଧୁ କ୍ଷରନ୍ତି ସିନ୍ଧବଃ ।" (ଋକ୍‌ବେଦ)

ସବୁଠାରେ ମଧୁର ଝରଣା, ସବୁଠାରେ ମଧୁର ପ୍ଲାବନ । ସୁଖେଚ ଦୁଃଖେଚୈବ ସନ୍ତି ପ୍ରଶାନ୍ତି ମଧୁ ବା । କବି ଶ୍ରୀ ଦାସ ଉପନିଷଦର ଏହି ତତ୍ତ୍ୱରେ ସ୍ନାତ । ସୁତରାଂ ସବୁକିଛି ତାଙ୍କୁ ଅମୃତ ଲାଗୁଛି ଓ ଲାଗିବା ସ୍ୱାଭାବିକ ମଧ୍ୟ । ଏଥିରେ ଖାଲି Social commitment ନାହିଁ, ଅପରନ୍ତୁ ରହିଛି ଆଗାମୀକାଲି ପାଇଁ ବଞ୍ଚିବାର ଖୋରାକ୍ ଓ ରାସ୍ତା ।

ଉପନିଷଦର ସେହି ଚନ୍ଦ୍ରଗିଳା ପ୍ରସଂଗ ବା ସୁନାପକ୍ଷୀ ପ୍ରସଂଗକୁ ଭିତ୍ତିକରି ଯେଉଁ ଉକ୍ତିଟି ରହିଛି ତାହା ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାରଯୋଗ୍ୟ, ଯାହା ଆଲୋଚ୍ୟ କବିତାର ଅନୁରୂପ ବକ୍ତବ୍ୟ ମାତ୍ର । ଉପନିଷଦରେ ଶେଷରେ ଜଣେକେହି ସେ ଗଳ୍ପର ଚରିତ୍ର କୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ କହିଛି– "ଶୁଣ ! ଏ ନିରର୍ଥକ ପରିଶ୍ରମ ବ୍ୟାପାର । ମୁଁ ଦେଖୁଛି, ମୁଁ କହୁଛି, ମୁଁ ଶୁଣୁଛି– ମୁଁ ହିଁ ଖୋଜୁଛି । ମୁଁ ବଞ୍ଚୁଛି ଏବଂ ମରୁଛି । ଏଣୁ ମୁଁ ହିଁ ସବୁ । ମୁଁ ହିଁ ମଧୁ ।" ଏସବୁ ପରେ ବହୁବିଧ ଜଗତ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୁଏ ଓ ତତ୍‌ସଂଗେ ସଂଗେ ଅନ୍ତର୍ଯନ୍ତ୍ରଣା ମଧ ହୁଏ ଉଭାନ୍ । ଏହାହିଁ ବଞ୍ଚିବାର ଅମୋଘ ରହସ୍ୟ– ଯାହା ସାଂପ୍ରତିକ ନୁହେଁ ସାର୍ବିକ ଓ ସାର୍ବକାଳିକ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ତତ୍ତ୍ୱଟିଏ । ଏ ତତ୍ତ୍ୱ ଏଠାରେ ପ୍ରଖ୍ୟାପିତ ଏ କବିତାଟି ଦ୍ୱାରା । କବିତାର ଗ୍ରନ୍ଥିରେ ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ସାରତତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ସମସ୍ତ ସମସ୍ୟାର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ସମାଧାନ ମନେହୁଏ ଏଇଠାରେ, ଏହି ବିଶ୍ୱର ଅଭାବବୋଧ ଠାରେ ହିଁ ରହିଛି । କାରଣ ଏହା ହିଁ ଜୀବନରଥକୁ ବାହିନିଏ । ଏହା ହିଁ ଜୀବନ ତରଣୀକୁ ଆଗକୁ ନିଏ । କବିଙ୍କ ମତରେ ବିଶ୍ୱ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଆତ୍ମହୀନତା ବା ଆତ୍ମ-ଅଭାବ-(self crisis)ର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେଉଛି, ଏହା ତା'ର ସୁଗମ ସମାଧାନ ମାତ୍ର ।

ବାଟ ସରେନି, ବାଟ ଚାଲିବାକୁ ହୁଏ । ଆଉ ଏ ବାଟ ଚାଲିବା ଲାଗି ଦରକାର ଆଶାର ଅନାଳଗ୍ରନ୍ଥି । ଏ ଗ୍ରନ୍ଥି ଆଲୋଚ୍ୟ କବିତାର କାବ୍ୟନାୟକ ମଧ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟମାନ; ତା'ର ଧମନୀରେ ପ୍ରବାହିତ । ସମାଲୋଚକ ସନ୍ତୋଷ କୁମାର ନାୟକ ତଦୀୟ "ମଧୁଛନ୍ଦା" ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଏ କବିତାର ସାରତତ୍ତ୍ୱକୁ ବେଶ୍ ପ୍ରଖ୍ୟାପିତ କରିଥିବାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିହେବ– "ଅସରନ୍ତି ଏ କାହାଣୀ; ଅକଳନ୍ତି ତା'ର ରହସ୍ୟ । ବାଟଚଲା ସରେନି, ବିର୍ମ୍ବ ବଢ଼ିଚାଲେ ଆଗକୁ ଆଗକୁ କାହିଁ କେତେମୋଡ଼ ଆଉ ଖାଲଢିପ ଡେଇଁ । ବିଚାରା ମଣିଷଟା ଚାଲୁ ଚାଲୁ ସେ ଖାଲରେ ପଡ଼ି ଅଣ୍ଟା ଭାଙ୍ଗିଯାଏ ତ କେବେ ଢିପରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଚିନ୍ମୟାମୋଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ଆଗକୁ ଧାଇଁ ଯାଏ ସିନା ସେହି ଖାଲ ଢିପରେ ପୁଣି ପଡ଼ିଉଠେ । ସବୁକିଛି ନିଆରା ନିଆରା ଲାଗେ । ମୂର୍ତ୍ତିସିନା ପଥରରେ କଷାଘାତ ଖାଇ ପୂଜାପାଏ, ଗାଧୁଆ ତୁଠର ପଥର ଖାଲି ପଦାଘାତକୁ ଶ୍ରେୟ । ତୁଚ୍ଛ ମନୁଷ୍ୟ-ବିଶ୍ୱ-ପ୍ରାନ୍ତରରେ ଏକାଟିଆ ସିଏ ! ××× ସେ ସଂଧାନରତ । ଆନନ୍ଦ କେଉଁଠି ? ସୁଖ କେଉଁଠି ? ଖାଲ ନା ଢିପରେ ? ବିବ୍ରତ ଆନନକୁ ତା'ର ଅବଲୋକନ କଲେ ଜଣାଯାଏ ସତେ ଅବା ତା'ର ବଞ୍ଚିବାର ଅର୍ଥ, ତା'ର ମୌଳିକ ସତ୍ତା ହଜିଯାଇଛି । ସ୍ୱଭାବ କବି ଗଂଗାଧରଙ୍କ ଭାଷାରେ– "ବିଶ୍ୱଦେଖ ମଧୁମୟ" । ତେବେ ମନୁଷ୍ୟ କ'ଣ ସେହି ମଧୁ ପଛରେ ଧାଇଁଛି ? ମଣିଷ ତ ସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସୃଷ୍ଟି, ପଞ୍ଚଭୂତ । ଭିର୍ଭୁତ, ଭଗବତାଂଶ ! ତେବେ ଅସମ୍ଭବ କ'ଣ ? ସୃଷ୍ଟିର ଅୟମାରମ୍ଭ କାଳରୁ ତେବେ ମନୁଷ୍ୟ କ'ଣ ଖୋଜୁଛି ? ତଥାପି ସତଟା ସତ । ମନୁଷ୍ୟ ସତ୍ୟାନୁସନ୍ଧାନେ, ମଧୁସଂଧାନେ । ××× । ହଁ-ନା, ପାପ-ପୂଣ୍ୟ, ଖାଲ-ଢିପ, ବିଷ-ପୀୟୂଷ, ଦିବା-ରାତ୍ର, ମିଛ-ସତରେ ମନୁଷ୍ୟ ବାସ୍ତବିକ୍ ଛନ୍ଦିଯାଇଛି ।"[୧୨] ଏହି କଥାତକ ହିଁ କବି ଶ୍ରୀ ଦାସ ଏଠାରେ କହିଛନ୍ତି । କବିତାର ଯବନିକାପାତ ପୂର୍ବରୁ ଶେଷ ପଦରେ କବି ବଜ୍ରକଣ୍ଠରେ ସତ୍‌ସାହସ, ସଦିଚ୍ଛା ଓ ଦୃଢ଼କାଂକ୍ଷା, ଦୃଢ଼ସ୍ୱର ଓ ସ୍ୱାକ୍ଷର ବହନ ପୂର୍ବକ କହନ୍ତି–

"ଛାଇ ଆଲୁଅର ଛିଟ ଅଗଣାରେ
ସମୟର ଚାରିଛକରେ
ଏକ ଅପୂର୍ବ ବର୍ଣ୍ଣବିଭାରେ
ତଥାପି ବିଭାସିତ
ମୋର ଛଳଛଳ ବର୍ତ୍ତମାନ;
ତଥାପି ମୋ ମନର
ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଆକାଶରେ
ଝଙ୍କୃତ ପ୍ରତିନିୟତ
ଅନେକ ବର୍ଣ୍ଣିଳ ଆଶାର
ମେଘମହ୍ଲାର ।"[୧୩]

ଏହିପରିଭାବେ ଆର୍ଥିକ-ଆତ୍ମିକ, ସାହିତ୍ୟିକ ବିଭବ ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ଏହି କବିତାଟି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଜାହିର ମାତ୍ର କରେନାହିଁ ଅପରନ୍ତୁ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ କବିତା ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଚେତନାର ମୁଖପତ୍ର ରୂପେ ଏକ ବଳିଷ୍ଠ ଇସ୍ତାହାର ଓ ଦସ୍ତାବିଜ୍ ରୂପେ ଆଗାମୀ ଦିନରେ ନିଜର ସ୍ଥାନ ଦାବି କରିବସିବ ବୋଲି ମଧ କୁହାଯାଇପାରେ ।

କବିତା ବା କବି ବା ସ୍ରଷ୍ଟା ବା ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ କିଛିନଥାଏ । କାରଣ ପ୍ରତିଭାର ପରିଚୟ ନିଜେ ସେ ପ୍ରତିଭା । "ଆକାଶର କିବା ସୀମା ! ପ୍ରତିଭାର କିବା ସରହଦ୍ ?" କଥାଟା ଏଠାରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ନୁହେଁ କି ? ଏବେଳେ ଶ୍ରୀ ବିଷ୍ଣୁପଦ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଏକ ଉକ୍ତି ମନେପଡ଼େ, ଯାହା ପରିଶେଷରେ ପ୍ରଯୁର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମନେହୁଏ– "ଯାହାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅତୀତ, ଅନାଗତ, ସୂକ୍ଷ୍ମ, ବ୍ୟବହିତ, ବିପ୍ରକୃଷ୍ଟ– ସକଳ ବସ୍ତୁ ସମାନ ରୂପେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇଥାଏ, ସେ ହିଁ କବି । ସୁତରାଂ ଋଷି ଓ କବି ଏ ଉଭୟ ଶବ୍ଦ ହିଁ ସମାନାର୍ଥକ । ପ୍ରାତିଭ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ହିଁ ଋଷିତ୍ୱ କବିତ୍ୱର ଲକ୍ଷଣ । ଏଇ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ, ଚାକ୍ଷୁଷ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଠାରୁ ବିଲକ୍ଷଣ– ଏହା ମାନସ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ବିଶେଷ । ଇଂରେଜୀରେ ଏହାର ଏକମାତ୍ର ପ୍ରତିଶବ୍ଦ–Intuition, Imagination ବା fancy ନୁହେଁ, ସମାହିତ କବି ଚିତ୍ତରେ ବସ୍ତୁ ସ୍ୱରୂପ (thing in itself) ସହିତ ସଂପର୍କ ଜନିତ ବୋଧ ବା ପ୍ରଜ୍ଞା ହିଁ ଏହି ପ୍ରାତିଭ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷର ସ୍ୱରୂପ ××× ପ୍ରଜ୍ଞା ବା ପ୍ରତିଭା ହିଁ କବିତ୍ୱର ବୀଜ ସ୍ୱରୂପ । ପ୍ରତିଭା ନଥିଲେ ଯେ କବି ହେବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ, ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ

ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି ।"[୧୪] କବି ଅଭୟ ଦାସଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଏହା କହିବା ଉଚିତ୍ ମନେହୁଏ ନାହିଁ କି ? ସଂକଳନର ପ୍ରଥମ ପାଦ ବା ମୁଖଶାଳାରୁ ହିଁ ମନ କିଣିନେଲା ପରି କବିତାଟିଏ ଆଲୋଚ୍ୟ କବିତା 'ଛାଇ ଆଲୁଅର ଖେଳ' । ଭରତାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଭାଷାରେ- "ନାମକାର୍ଯ୍ୟ ନାଟକସ୍ୟ ଗର୍ଭିତାର୍ଥ ପ୍ରକାଶନ" । ପରିଶେଷରେ ଏତକ କୁହାଯାଇପାରେ କବିତାଟି ଆମୂଳ-ଆନାମକରଣ-ଶେଷ ତଥା ଏହାର ନିର୍ଯ୍ୟାସ, ସୁସ୍ଥ ଓ ସବଳ । ସବୁତକ କାବ୍ୟିକ device ବା ଉପକରଣ ଏଠାରେ ସୁରକ୍ଷିତ ଓ ସୁସ୍ଥଥିଲା ପରି ଜ୍ଞାତ ହୁଏ । ଏଣୁ ଏହା ଯେ ସଫଳତମ କବିତା ମଧ୍ୟରେ ଆଗଧାଡ଼ିର ଆସନ ଦାବିକରେ ଏଥିରେ ଦ୍ୱିମତ ହେବାର ମନେହୁଏ ନାହିଁ ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ:

୧. ଦାସ, ଅଭୟ- ***ଛାଇ ଆଲୁଅର ଖେଳ***- ବହିଘର, ବାଲେଶ୍ୱର- ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ- ୨୦୧୩- ପୃ-୦୯ ।

୨. ଦାସ, ମନୋଜ- ***କେତେ ଦିଗନ୍ତ***- (ପ୍ରଥମ ଭାଗ)- ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ- ୧୯୮୬- ପୃ-୧୧ ।

୩. ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ, ଡକ୍ଟର ଶୁଭ୍ରାଂଶୁ- ***ରବୀନ୍ଦ୍ର କାବ୍ୟୋର ପୁନର୍ବିଚାର***- ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶ-ପୃ-୦୨ ।

୪. ପଟ୍ଟନାୟକ, ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ- ରମାରଲାଁ- ***ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ*** (୨ୟ ଭାଗ)- ପୃ-୪୧୧ ।

୫. ପଟ୍ଟନାୟକ, ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ- ସୃଷ୍ଟି-***ତନ୍ତ୍ରୈବ***- ପୃ-୮୪ ।

୬. ଦାସ, ଅଭୟ- ***ଛାଇ ଆଲୁଅର ଖେଳ***- ବହିଘର, ବାଲେଶ୍ୱର- ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ- ୨୦୧୩- ପୃ-୦୯ ।

୭. ଦାସ, ଅଭୟ- ***ତତ୍ରୈବ***- ପୃ-୦୯ ।

୮. ଦାସ, ଅଭୟ- ***ତତ୍ରୈବ***- ପୃ-୦୯-୧୦ ।

୯. ପଟ୍ଟନାୟକ, ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ- ସଂକେତ ଶିଳା- ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ (୨ୟ ଭାଗ)- ପୃ-୧୩୭ ।

୧୦. ରଥ, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର- ମଧୁସଂଧାନ- ***ଗଦ୍ୟଧାରା***- ସଂ.-ରତ୍ନାକର ଚଇନି ଓ ଅନ୍ୟମାନେ- ଓଡ଼ିଆ ରାଜ୍ୟ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ଓ ପ୍ରକାଶନ ସଂସ୍ଥା- ପୁସ୍ତକ ଭବନ- ଭୁବନେଶ୍ୱର- ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ- ୨୦୦୬- ପୃ- ୧୭୪-୧୭୫ ।

୧୧. ଦାସ, ଅଭୟ- ***ଛାଇ ଆଲୁଅର ଖେଳ***- ବହିଘର, ବାଲେଶ୍ୱର- ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ- ୨୦୧୩- ପୃ-୧୦ ।

୧୨. ନାୟକ, ସନ୍ତୋଷ କୁମାର- 'ମଧୁଛନ୍ଦା'- ***ଭାସ୍ୱତ***- ସଂ.- ଡକ୍ଟର ଇନ୍ଦିରା ଦତ୍ତ ଓ ଅନ୍ୟମାନେ- ଫକୀର ମୋହନ କନିଷ୍ଠ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ- ବାଲେଶ୍ୱର- Vol. VIII, No-01- ୨୦୦୮- ପୃ-୧୦ ।

୧୩. ଦାସ, ଅଭୟ- ***ଛାଇ ଆଲୁଅର ଖେଳ***- ବହିଘର, ବାଲେଶ୍ୱର- ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ- ୨୦୧୩- ପୃ-୧୦ ।

୧୪. ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଶ୍ରୀ ବିଷ୍ଣୁପଦ- ***କାବ୍ୟ ମୀମାଂସା***- ଜିଜ୍ଞାସା ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ ପ୍ରା:ଲି:, କଲିକତା- ୧୯୮୨- ପୃ-୨-୩ ।

❖ ❖ ❖